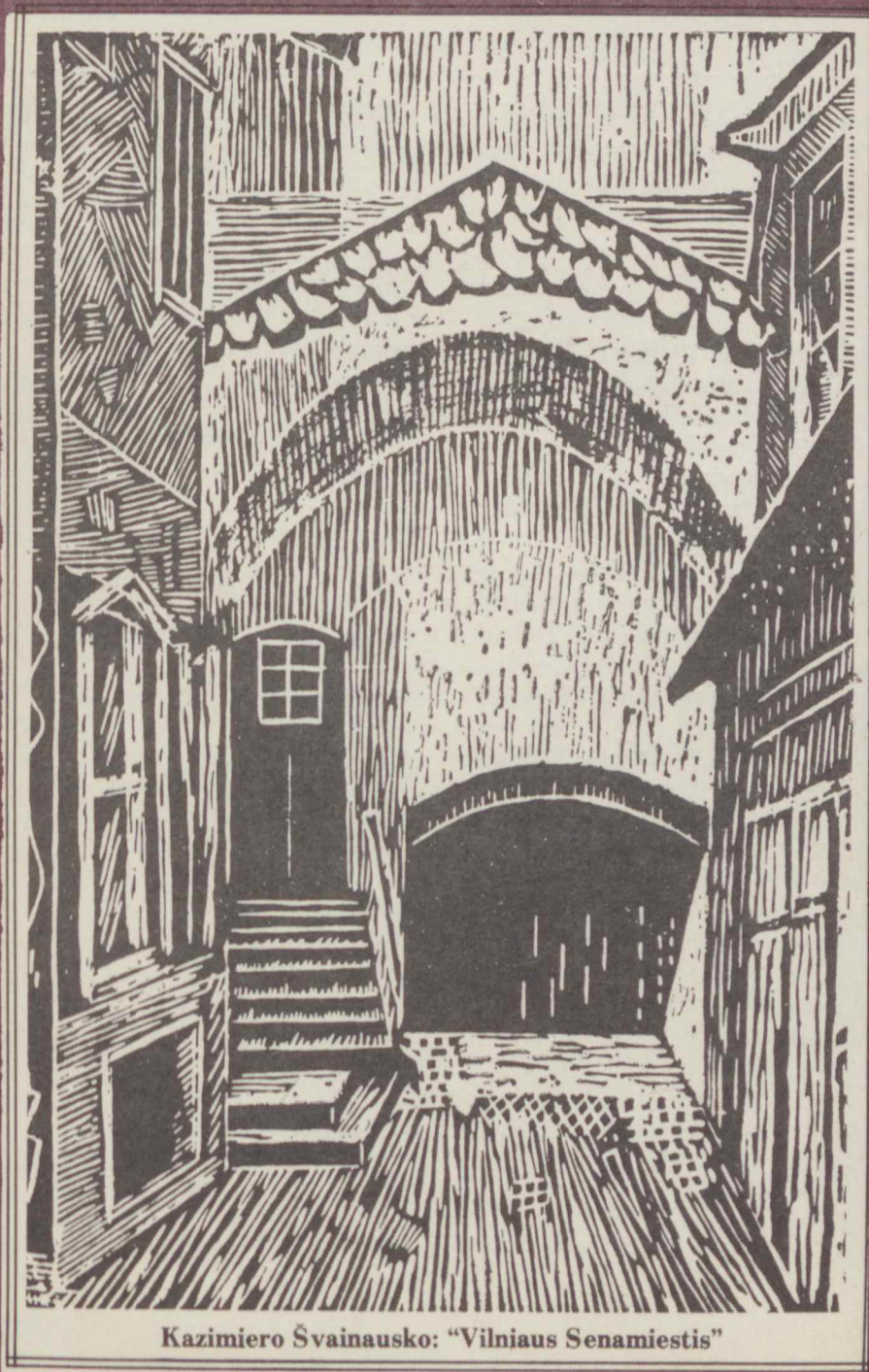

ŠVIIESA

Vainiskas J.
3142 So. Halsted St.
Chicago, Ill. 60608

19

NO. 3 LIEPA – RUGPJŪTIS – RUGSĒJIS, 1978 M.

Kazimiero Švinausko: "Vilniaus Senamiestis"

SVIESA

The *Light* Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Prenumeratos kaina. metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 3 LIEPA—RUGPJŪTIS—RUGSĖJIS [JULY—AUGUST—SEPTEMBER] 1978

XXXXV

TURINYS

Katalikybės krizė ir Vatikanas. Vladas Niunka	3
Pasisveikinimas. Antanas Miškinis. Eilėraštis	5
Karo motyvas. Vidas Marcinkevičius. Eilėraštis.	5
"Kaipgi gražus gražus . . .". L. Antanaitis.	6
Stropus dainos puoselėtojas. Vandalinas Junevičius	7
Pradžia. Janina Degutytė. Eilėraštis	8
Valanda. Janina Degutytė. " "	8
Meilė kalinamų kovotojų likime. A. Liepsnonis	9
Sningant. Bronius Mackevičius. Eilėraštis	10
Apie pirmąją Amerikos lietuvių komediją ir jos pastatymą. Bronius Raguotis	11
Vienišos moters daina. Marcelijus Martinaitis. Eilėraštis	16
Ižymiojo rusų rašytojo Levo Tolstojaus didysis straipsnis "Negaliu tylėti". A. Gu- čiūnietis	17
Taikos Sonetas. Kazys Inčiūra. Eilėraštis	18
Kazys Kiela. Julius Būtėnas.	19
Ką žinome apie Baltarusijos lietuvius. Filol. k. Aloyzas Vidugiris	21
Išmintis. A. Maldonis. Eilėraštis	23
Knyga apie Vyt. Putną. Ant. Kubilius.	24
Gintaro kontinentas. Eduardas Mieželaitis. Eilėraštis	25
Didelis Amerikos lietuvių indėlis. J. Rimkevičius.	26
Baltoji naktis. Stasys Jonauskas. Eilėraštis	27
Kelias į pripažinimą. Petras Bražėnas.	28
Stasys Jonauskas. Eilėraštis	29
Prie Liudo Giros paminklo. G. Subata. Eilėraštis	29
Sakmė apie minijos milžiną. Vincas Lauraitis.	30
O, mano lydimas. Justinas Marcinkevičius. Eilėraštis	32
Žodžio tėviškė. " " " " " "	32

Katalikybės krizė ir Vatikanas

Vladas Niunka
Akademikas

Katalikų bažnyčia (kaip ir kitos bažnyčios) pergyvena ideologinę krizę, kuri išklubina jos ilgaamžes koncepcijas ir susiklosčiusią struktūrą. Katalikybės krizė šiandien yra tokia akivaizdi, kad apie ją viešai kalbama vadovaujančiuose bažnytiniuose sluoksniuose, rašoma Vatikano spaudoje. Tai paženkina visą šiuolaikinio Vatikano ideologinę ir politinę veiklą.

Vienas ryškiausių šios krizės požymių ir rezultatų yra masių religingumo nykimas ir ateizmo plitimas. Todėl bažnyčios vadovams bei katalikybės ideologams tenka peržiūrėti kai kurias savo tradicines koncepcijas, totališkai neigiančias bei smerkiančias ateizmą. II Vatikano susirinkimas savo nutarimuose pabrėžė, kad ateizmas yra viena rimčiausių mūsų laikų problemų, ir nurodė, kad yra būtina "rimtai ir giliai" studijuoti netikėjimo priežastis. 1965 metais Vatikane buvo įkurta speciali įstaiga—sekretoriatas netikinčiųjų reikalams. Šios įstaigos pagrindinis uždavinys—studijuoti įvairias ateizmo formas, jo priežastis bei padarinius.

Suprantama, kad katalikybės ideologai, žiūrėdami į ateizmą per religinės pasaulėžiūros prizmę, negali giliai, visapusiškai ir objektyviai iširti šį reiškinį, jie negali pateikti moksliskai pagrįstų galutinių išvadų apie ateizmo vystymosi istorinę perspektyvą, t. y. negali pripažinti, kad religijos nykimas yra nesulaikomas procesas. Tačiau, net ir būdami nusistatę prieš ateizmą, šios problemos tyrinėtojai katalikybės šalininkai turi pripažinti, kad mūsų laikais ateizmas yra tapęs masiniu globaliniu reiškiniu.

Nūdieniai teologai iš esmės pripažįsta, kad mokslinė-techninė revoliucija griauna religijos tradicines dogmas, skatina sekularizacijos procesą, t. y. procesą, kuris laipsniškai išvaduoja įvairias visuomeninio, politinio bei kultūrinio gyvenimo sritis nuo religijos ir bažnyčios įtakos. Technikos pažanga, rašo žinomas šiuolaikinės katalikybės teoretikas jėzuitas Giuseppe de Roza, formuoja "ypatingos rūšies žmogų, kurį galima pavadinti homo technicus." Šis žmogus, anot Giuseppe de Rozos, jaučiasi esąs stiprus ir galingas, pajėgiantis ne tik viešpausti žemėje, bet ir šturmuoti dangų; homo

technicus, rašo jis, yra linkęs pripažinti tik tai, kad gali būti "moksliskai, t. y. matematiškai iširta ir patikslinta," todėl tokiam žmogui atrodo, kad religinės tiesos ieškojimas, religiniai apmąstymai ir malda yra tuščias laiko ir energijos gaišinimas.

Siedami sekularizacijos procesą su mokslinė-technine revoliucija, Vatikano ideologai vis tik turi pripažinti, jog būtų absurdiška mūsų laikais kovoti prieš mokslo ir technikos pažangą. Tai irgi skatina bažnyčią modernizuoti religines dogmas bei daryti "nuolaidas" laiko dvasiai, atsisakant nuo kai kurių savo klerikaliųjų siekimų.

Vienas ryškiausių bažnyčios krizės požymių yra paspartėjęs masių, ypač darbininkų klasės, nukrikščionėjimo procesas. Be mokslo ir technikos pažangos, čia ypač didelį vaidmenį vaidina socialiniai bei politiniai veiksniai. Tai dabar pripažįsta ir Vatikanas.

Pastaruoju metu vis daugiau atsiranda tokių bažnyčios veikėjų, kurie ieško katalikybės krizės priežasčių socialinėje plotmėje: anot jų, bažnytinės institucijos tinkamai neatsiliepia į tikinčiųjų socialines bei politines aspiracijas, ir todėl silpnėja bažnyčios įtaka masėms. "Žmonės tolsta nuo institucinės bažnyčios ieškodami marksizme to, ko jie negali rasti pas mus,"—pareiškė plačiai išgarsėjęs Brazilijos vyskupas Kamara, kalbėdamas IV vyskupų sinode, įvykusiame 1974 m. Vatikane. Vyskupas Kamara kritikuoja bažnytines institucijas už tai, kad jos esančios abejingos socialinio neteisingumo problemoms, kurios ypatingai jaudina Lotynų Amerikos mases.

Dar toliau eina kairiųjų katalikiškų srovių atstovai, kritikuodami bažnyčios socialines koncepcijas bei Vatikano politinę orientaciją. "Konkretūs pavyzdžiai ir oficialių bažnyčios vadovybės dokumentų analizė,—rašo žinomas katalikų sociologas Žanas Gišaras,—leidžia pareikšti nuomonę, kad "dabartinė bažnyčios strategija yra glaudžiai susijusi su kapitalistinių bei imperialistinių valstybių politinėmis strategijomis, ir dėl to bažnyčia yra atsidūrusi politinėje orbitoje, svyruojančioje tarp centris-

tinio konservatizmo ir nuosaikaus reformizmo." Kitas įžymus kairiosios katalikybės ideologas profesorius Julijas Girardis rašo, kad nuo Romos imperatoriaus Konstantino laikų bažnyčia eina išvien su viešpataujančiomis klasėmis, ir dėl to šiandien ją palieka darbininkų klasė.

Kairieji katalikai iš esmės patvirtina marksistų išvadą, kad buržuazinėje visuomenėje bažnyčia tapo svarbiu šios visuomenės ideologiniu ramsčiu ir joje viešpataujančių klasių sąjungininke. Šią išvadą, suprantama, stengiasi paneigti oficialūs bažnytiniai sluoksniai, Vatikano ideologai. Pastaruoju metu imtasi taikyti net bažnytines represijas kai kuriems kairiesiems katalikams, aštriau kritikuojantiems Vatikano ideologines bei politines pozicijas. Prieš kurį laiką, pavyzdžiui, buvo uždrausta prof. Girardui dėstyti katalikų universitetuose, o neseniai jis faktiškai tapo pašalintas ir iš dvasininkų luomo. Panašiai pasielgta ir su Grigaliaus universiteto profesoriumi—jėzuitu Diezu-Alegrija, kuris skelbė, kad bažnyčia daranti klaidą, gindama privatinę nuosavybę.

Tačiau įdomu pažymėti, kad šiandien ir patys Vatikano ideologai pripažįsta, jog daugelis katalikų yra nusivylę bažnyčios socialine doktrina ir net yra linkę laikyti bažnyčią socialinės pažangos stabdžiu. Apie tai rašo ir Vatikano spauda. Prieš kurį laiką sekretoriato netikinčiųjų reikalams oficialiame leidinyje "Ateismo e dialogo" pasirodė straipsnis, kuriame rašoma: "Vakarų žmogui bažnyčia atrodo esanti "dogmatinis autoritarinis organizmas," kuris tvirtai laikosi senų, tradicinių pozicijų, ir todėl yra pažangos priešas; Vakarų žmogaus akyse bažnyčia "yra pasenusi ir atgyvenusi savo amžių institucija, ji yra praeities religija, nesugebanti suprasti naujų laikų"; kai kam, ypač asmenims, susijusiems su darbininkų pasauliu, atrodo, pabrėžiama straipsnyje, kad "bažnyčia yra tolina ir svetima darbininkams buržuazinė, konservatyvi organizacija, natūrali kapitalizmo sąjungininke ir rėmėja."

Pažymėtina, kad pastaruoju metu apie tai rašo ir jėzuitų žurnalas "La civiltà katolika" ("La Civiltà Cattolica"), kuris faktiškai yra tapęs Vatikano teoriniu organu. Eilėje straipsnių šis žurnalas labai susirūpinęs rašo, kad tikinčiųjų tarpe sklinda neigiamos pažiūros į bažnyčios socialinę doktriną. Pavyzdžiui, jėzuito Ž. Zableno straipsnyje, išspausdintame šiame žurnale, nusiskundžiama, kad "labiausiai dinamiški nūdienės visuomenės elementai" laiko tradicinę doktriną "praeities atgyvena": jie yra įsitikinę,

jog ši doktrina "negali paaiškinti visuomenės istorinio vystymosi proceso."

Paminėtinas redakcinis straipsnis "Krikščionybė ir marksizmas," išspausdintas žurnalo "La civiltà katolika" 1976 m. gegužės 17 d. numeryje, kuriame bandoma išnagrinėti bažnyčios socialines doktrinos krizės priežastis bei jos pasekmes. Platūs krikščionių sluoksniai, nurodoma straipsnyje, yra įsitikinę, kad kapitalizmas yra iš pagrindų, neteisinga santvarka; jie mano, kad, norint pašalinti neteisingumus, reikia sugriauti šią santvarką, nes neteisingumas ir smurtas kyla "iš pačios kapitalizmo prigimties." Pripažinęs, kad tikinčiųjų tarpe plinta antikapitalistinės nuotaikos, jėzuitų žurnalas atkreipia dėmesį į tai, kad antikapitalistiškai nusiteikę katalikai yra nusivylę bažnyčios socialiniu mokymu. "La civiltà katolika" daro išvadą, kad katalikai persiima marksistinėmis klasių kovos bei socialistinės revoliucijos idėjomis, kurios yra, kaip pabrėžia žurnalas, nesuderinamos su bažnyčios mokymu.

Tad suprantama, kodėl pastaruoju metu Vatikanas laiko vienu svarbiausių savo strateginių uždavinių pakelti bažnyčios socialinį prestižą, įtikinti katalikų mases, kad bažnyčia smerkia kapitalistinį išnaudojimą ir remia jų siekimą sukurti teisingesnę visuomeninę santvarką, nors savo praktiškais veiksmais elgiasi priešingai—remia konservatizmą, puola progresyvią mintį.

Iš tiesų, katalikų autoriai, atstovaujantys Vatikano pozicijoms, neretai kelia aikštėn ir kartais aštriai kritikuoja įvairias šiuolaikinio kapitalizmo socialines ydas. Kai kurios konkrečios kapitalistinio išnaudojimo formos yra smerkiamos ir oficialiuose bažnyčios dokumentuose. Tačiau klerikalinė kapitalizmo kritika, kokia aštri ji bebūtų, neorientuoja katalikiškų masių į kovą prieš pačią kapitalistinę sistemą. Priešingai, ši kritika tampa savotiška, kartais labai rafinuota kapitalizmo pateisinimo ir jo rėmimo forma. Ryškiau pavyzdžiu gali būti jėzuito Bartolomėjo Sordžės knyga "Kalomėjo Sordžės knyga "Kapitalizmas. Klasinis apsisprendimas. Socializmas." B. Sordžė yra laikomas Vatikane bene autoritetingiausiu bažnyčios socialinės doktrinos aiškintoju; šiuo metu jis yra žurnalo "La civiltà katolika" vyriausiasis redaktorius.

Savo knygoje B. Sordžė pabrėžia, kad visomis savo formomis, kuriomis istoriškai pasireiškė kapitalizmas, jis pasirodė esąs anti-humaniškas, ir bažnyčia smerkia visas istorines

kapitalizmo formas, pradedant ankstyvuoju Anglijos kapitalizmu ir baigiant šiuolaikiniu.

Pažymėdamas, kad kapitalizmas turi daugybę ydų, autorius kelia klausimą: ar leistina katalikui pripažinti, kad kapitalistinė sistema yra nepataisoma, ir stoti į kovą už revoliucinę alternatyvą kapitalizmui? Į šį pagrindinį klausimą B. Sordžė atsako neigiamai.

Šią savo poziciją autorius bando pagrįsti metafiziniais samprotavimais, prieštaraujančiais elementariausiems socialinių reiškinių mokslinės analizės principams. Jis absurdiškai priešpastato konkrečias istorines formas, kuriomis pasireiškia kapitalizmas, pavadinęs jas "istoriniu kapitalizmu," kapitalistiniam gamybos būdai.

Atlikęs tokią "operaciją," autorius patikslina bažnyčios poziciją kapitalizmo atžvilgiu: bažnyčia, teigia B. Sordžė, smerkia "istorinį kapitalizmą," ji kritikuoja kapitalizmo socialines ir moralines ydas, bet ne patį kapitalistinį gamybos būdą, kuriame gamybos priemonės yra atskirtos nuo darbo. "Socialinės popiežių enciklikos,—rašo jis,—visuomet kvietė katalikus taisyti, bet ne griauti kapitalistinę ekonominę sistemą."

Tačiau tolesnis kapitalizmo krizes gilėjimas, buržuazinės visuomenės socialinių prieštaravimų aštrėjimas, didėjanti klasių kovos įtampa griauja reformistines iliuzijas, o kartu ir Vatikano pastangas pakelti bažnyčios socialinį prestižą darbo žmonių akyse.

ANTANAS MIŠKINIS

Pasisveikinimas

Pirmučiausia — žemai lenkiuos
Visiems —
Susispletusiems miestuos
Ir triūšiantiems šiandien laukuos,
Kur pablyškę aukštai debesėliai,
O žemai vien pasėliai, pasėliai...

Kur varnos grodamos rodo,
Kaip žydi pasiutiškai sodai
Mūsų krašte gražiajame,
Kur žiedų žaidimu apsigaubė žemė.

Todėl man ir gražūs žmonių veldai,
Kai dainuoja elektros laidai
Ir groja, ir skamba kaip stygos —
Nuo lauko sodybų
Ligi baltaaukščių statybų.
Tai būsimė darbštūs ir drąsūs visl
Dienų bėgime, vandenų spindesy;

Ir būsimė saulės perdėm apšviesti,
Ir žemės žiedais apnešti,
Kol vėlek draugėn sueisime
Sėkėt grūdų ir vaisių
Užmojy mūsų didžiajam.

Tegul bus pagarbinta žemė!

VIDAS MARCINKEVIČIUS

Karo motyvas

Po debesynals qervės krykštė,
Pavytos rudenio nakties.
Minėjo dieną vakarykštę
Berankis senis prie stoties.

Sparnais pamokti ir išskriskit.
...O džiunglių krašto debesuos
Lėktuvus slėpėsi — kaip krislas
Aky, nekenčiantis šviesos.

Ugnis be rankų viską skaldys:
Būk akmeniu, žmogum, žole.
Mane apstojo visos kaltės,
Lyg prlešmirtiniam patale.

Tai krykščia qervės, tai apkursta
Širdis sproqimų alduose.
Ką jaustū, ką galvosiu, kurstu, —
Gyva budėjimo dvasia,

Tėvuži laike, laimink, stiprėnk —
Kaip želmenį lietus gaiva.
Ar džiaugtis, krykšti, ar surikti
Po sleplama dangaus spalva?..

...Pajusti, kas dabar sušvito
Berankio senio atminty,
Kad plėstų lapą išrašytą
Planetos patirtis karti...

“Kaipgi gražus gražus . . .”

L. Antanaitis

Laimingas poetas, kurio posmai tampa liaudies dainomis—darbo žmogaus sielos suvastimi. Ilgainiui žmonės nebe visad prisimena tokių kūrinių autorių vardus, bet tie kūrėjai nemiršta. Liaudis juos dainuoja, priima kaip artimiausius, brangiausius. Tokia poeto Antano Vienažindžio (1841-1892) kūrybos dalia.

Kas nėra girdėjęs, ar pats nėra dainavęs jo “Kaipgi gražus gražus rūtelių darželis,” “Sudieu, kvietkeli, tu brangiausias” ar “Oi dainos dainelės, jūs mano patieka,” ar “Ilgu ilgu man ant svieto?”

Sios ir kitos Vienažindžio dainos dar poetui begyvenant, XIX a. pabaigoje, kartu su lietuviais emigrantais, persikėlė ir per jūros mares, į Ameriką. Dainavo Vienažindį paprastas Lietuvos kaimo žmogus, palikdamas gimtinę ir traukdamas į užjūrius duonos ir laimės ieškoti. Dainavo Vienažindį ir Amerikoje atsidūręs, skaudžiai ilgėdamasis gimtojo krašto ir artimųjų.

“Sudieu, kvietkeli, tu brangiausias
Sudieu ir laimė . . . man biednam!”

.....
Jeį tikt berželis svyruonėlis,
Pats amžiais verkdams, man' supras,
Jeį tikt prakalbins tas paukštelis,
Kurs savo lizdo nebeatras.”

.....
“Kaipgi gražus gražus rūtelių darželis
Pilnas jau prisėta gražių žolynų!
Dailiai aptvėrė mano brolelis,
Užtat jam vainiką nupint ketinu . . .”

Ne tik šiuos, bet ir kitus posmus, tikriausia, išsaugojo senųjų Amerikos lietuvių atmintis. Dar ir dabar vienur-kitur susibuvimuose galima išgirsti kokią Vienažindžio dainą. Greta Jovaro “Ko liūdi, berželi” ar Janonio “Neverkit pas kapą.”

A. Vienažindžio dainas į Ameriką atsinešė ne tik atkeliavę iš Lietuvos. Dar poetui gyvenant, 1892 metais JAV lietuvių spaudoje (“Vienybės lietuvių” laikraštyje) jau buvo išspausdinti jo populiariaji eilėraščiai “Ilgu ilgu man ant svieto” ir “Kaipgi gražus gražus rūtelių darželis.” Kelios Vienažindžio dainos įdėtos 1893 m. Plymouthe išleistame rinkinyje “Lietuviškos dainos, iš visur surinktos.” Greta kiek aukščiau minėtų, ten paskelbta dar “Sudieu, kvietkeli tu brangiausias,” “Pasakyk, panytėle.”

Amerikos lietuviai pirmieji išleido ir pirmąjį A. Vienažindžio poezijos rinkinį “Dainos, parašytos kun. Antano Vienožinskio.” Tai buvo 1894 m., Plymouth, J. Žebrio lėšomis ir iniciatyva, su jo “Prakalba.”

Dabar Vilniuje “Versmių” serijoje išėjo jau septintasis A. Vienažindžio poezijos leidimas. Jis pats pilniausias: greta A. Vienažindžio ar jam priskiriamų poezijos kūrinių, čia dar dedami 34 poeto laišakai, archyvinė medžiaga (Gimimo įrašas Dusetų metrikų knygoje ir A. Vienažindžio testamentas), taip pat priedas (Dainos A. Vienažindžio sukurtomis melodijomis), paaiškinimai ir žodynėlis.

Knygos parengėjo K. Aleksyno įvado straipsnyje rašoma, jog A. Vienažindžio dainos buvo ne tik populiarios, bet darė įtakos ir Amerikos lietuvių kūrybai. XIX a. pabaigos, ypač XX a. pradžios “emigrantų autorinėse dainose—nurodo K. Aleksynas,—pasitaiko ne tik vaizdų, įvaizdžių, bet ir ištisų motyvų, imtų iš A. Vienažindžio.” Čia nurodytas dar vienas poeto ir Amerikos lietuvių ryšys.

Antanas Vienažindis—iš tų poetų, kurie “išgyveno” Amerikos lietuvių tarpe. Iš tų kurie jautriai, dainingai, gražiai išreiškė ir tos šalies lietuvių pergyvenimus, jų dvasios būsenas ir nuotaikas.

Stropus dainos puoselėtojas

VANDALINAS JUNEVIČIUS

Sakoma, kad menininkai gimsta, o nepasidaro. Galima daug išmokti, bet muziku be talento netapsi. Žinoma, būčiau neteisis; įrodinėdamas, kad šio meno visai nereikia mokytis. Mokslu ir darbu galima išugdyti, išplėsti meninį pajėgumą, patobulinti skonį, surasti tinkamiausias formas ir techniką, galima ir su nedideliais gabumais daug pasiekti, bet yra atvejų, kai žmonės tapo muzikais, nebaigę specialiųjų mokyklų.

Neturėjo muziko diplomo ir Leonas Ereminas, tik šiek tiek privačiai lasinėjo muzikos paslaptis ir Amerikos kultūriniame gyvenime atliko savo vaidmenį neblogiau, kaip kitas diplomuotas muzikas. Kai kurie jo mokyti choristai tiek pamėgo dainą, kad vėliau tapo žinomais solistais ir net chorvedžiais.

Leonas Ereminas buvo tikras žemaitis. Gimė prieš 115 metų birželio 23 d. Šarkės kaime Skuodo rajone. Mokėsi dabartinio rajono centro pradinėje mokykloje. Pirmąsias muzikos žinias gavo iš tėvo vargonininko. Tėviškėje išbuvo iki 19 metų. Po to išvyko duonos ieškoti į Rygą. Dirbo braižytoju ir drauge mokėsi amato. Daug skaitydavo, artimai susibičiuliavo su latviais ir vokiečiais darbininkais, gerai išmoko jų kalbas, pradėjo dainos mėgėjo kelią rygiečių choruose, gilino muzikos žinias pas latvių chorvedį K. Ainį. Drauge paragavo ir darbininkiškos duonos skonio, pamatė kaip skriaudžiamieji gina savo teises.

Su neapykanta išnaudotojams ir dainos pomėgiu 1891 m. Leonas atvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Apsigyveno New Yorke, pradėjo dirbti modelių liejykloje. Ir čia pirmiausia ėmė bendradarbiauti su Amerikoje gyvenančiais latviais ir vokiečiais, dainavo jų choruose bei dainų šventėse. Atliekamu laiku mokėsi anglų kalbos ir muzikos.

Po trijų metų susipažino su Brooklyno dainos mėgėjais lietuviais ir tapo jų artimas draugas. Netrukus įkūrė vieną pirmųjų lietuvių Mildos giedorių draugystės chorą. Pradėjo garsėti savo sugebėjimais. Ta žinia pasiekė ir bažnyčios tarnų ausis. Pirmasis Angelų karalienės parapijos kunigas M. Kriaučiūnas pradėjo kalbinti vargoninkauti bažnyčioje. Jam L. Ereminas atsakė:

Leonas Ereminas

— Ačiū, kunige, už pasiūlymą, bet negaliu jo priimti, nes esu laisvamaniškas ir netikiu nei dievui, nei velniui, o jums reikia dievoto žmogaus.

Kunigas tokio atsakymo nelaukė, mėgino dar aiškinti, kad laisvamaniai, tai klaidatikiai, įkalbinėjo grįžti prie Romos katalikų tikybos, nes kitaip pražudys savo sielą, siulė neblogą atlyginimą, tačiau juo nesuviliojo kalbinamo chorvedžio.

L. Ereminas neslėpė savo pažiūrų. Pažangioji visuomenė jį pažinojo, kaip ateistinės minties propagautoją. Todėl nestebėtina, kad 1900 m. Newarke įvykusiame pirmame laisvamanių seime idėjos draugai jį išrinko pirmuoju Lietuvių laisvamanių susivienijimo pirmininku.

Dėl nepakankamo pritarimo Mildos choras neilgai gyvavo. Tada Leonas 1899 m. Newarke suorganizavo kitą lietuvių chorą. Jį pavadino

Dr. V. Kudirkos giedorių draugystės chorą. Dabar sunku pasakyti ar dėl lietuvių stokos ar sekdamas Brooklyno vokiečiais iš pradžių L. Ereminas organizavo vien lietuvių vyrų choras. 1909 m. jis atgaivino Brooklyno Mildos chorą. Prikalbino keletą moterų. Tapęs mišrus, choras su pasisekimu koncertuodavo ne tik New Yorke, bet ir kitose lietuvių kolonijose.

Kur tik rasdavosi bent kiek daugiau dainos mėgėjų, ten buvo kviečiamas L. Ereminas. Jis vadovavo jaunųjų vyrų klubo, Simano Daukanto teatrališkos draugystės "Dainos" ir kitiems chorams. 1912 m. pažangūs Amerikos lietuviai įkūrė "Aido" chorą. Per tą laiką šitas meno židinys išvarė kultūros dirvoje plačią vagą ir gyvuoja iki šiol. Tai ilgiausiai išsilaikęs New Yorko padangėje lietuvių choras. Malonu prisiminti, kad jam pagrindus davė Leonas Ereminas. Jis mokė pirmuosius choristus dainos paslapčių, daugiau kaip penkerius metus jiems vadovavo. Iš pradžių choras turėjo tik 13 dainininkų, o vėliau išaugo iki 100. Pastatė apie 20 operečių ir dramos veikalų. Nors šiuo metu "Aido" choras ne tiks gausus, bet dar sėkmingai koncertuoja, dalyvauja pažangiųjų lietuvių pramogose, minėjimuose. Kurį laiką veikė "Aido" atžala vaikų chorelis.

Nelengva buvo XIX šimtmečio pabaigoje ir XX pradžioje vadovauti chorams, nes trūko harmonizuotų dainų. L. Ereminas pats imasi plunksnos ir ryžtasi taisyti šią spragą. Parengė mišram chorui dainų rinkinį "Dainos"; kurį 1901 m. Tilžėje išleido Petras Mikolainis. Tai vienas iš pirmųjų tos paskirties lietuvių leidinių. Rinkinyje 81 daina miršriems ir 36 dainos vyrų balsams. Tiesa, į tą leidinį pateko tik 8 lietuvių originalios dainos. Visos kitos sulietuvintos latvių ir vokiečių kompozitorių. Lietuvių dainoms gaidas parašė pats L. Ereminas, o kitataučių dainų tekstus išvertė į lietuvių kalbą bei laisvai atkūrė Vincas Daukšys ir Stasys Homolickis (Amerikoje buvo pasivadinęs Malevskiu).

Nors šis dainų rinkinys nebuvo vienas iš geriausių, bet, nesant geresnių daug pasitarinavo tuometiniams lietuvių chorams. 1921-1923 m. L. Ereminas išleido penkis sulietuvintų dainų "Lyros" sąsiuvinius mišriems chorams, tačiau tie leidiniai neturėjo didelio pasisekimo, nes jau buvo pakankamai išleista savų lietuviškų dainų.

Vieną galima prikišti L. Ereminui, kad labiau žavėjosi svetimtaučių dainomis, o ne lietuvių kompozitorių. Nemaža jam davė naudos bend-

radarbiavimas su Miku Petrausku. Apie choras ir dainos reikšmę kultūriniame gyvenime jis retkarčiais parašydavo "Laisvei" ir kitiems laikraščiams.

L. Ereminas buvo sėslus žmogus, nemėgo klajoti. Į New Yorką atvažiavo ir jame bei jo priemiesčiuose išgyveno 36 metus. Mirė 1927 m. spalio 27 d. Brooklyne. Paliko dukrą Euridiką, sūnus Apdą, Arioną ir Orpheusą. Jo kūnas sudegintas Maspetho krematoriume.

Darbo žmonės jį mini su pagarba, kaip vieną pirmųjų Amerikoje lietuvių dainos puoselėtoją, chorų organizatorių, pirmųjų choristų mokytoją kompozitorių mėgėją ir aktyvų visuomenininką. Džiugu, kad jo pradėtą darbą dabar sėkmingai tęsia nauji entuziastai.

Pradžia JANINA DEGUTYTĖ

*O pasaulis prasideda nuo širdies.
Išsapnuojame namus,
mylimus, paukščio skrydį.
Besišakojančių medžių mintis.
Lėtą upių bangavimą.*

*O pasaulis prasideda nuo širdies.
Simfonijos ir bombonešiai.
Karnavalai ir konclageriai.
Nuosprendžiai ir eilėraščiai.*

O pasaulis prasideda nuo širdies.

Valanda

*Valanda,
noriu tave sulaikyti
(vėją delne!) —
nes kam gi esu?
Sulaikyti — tai pašaukti vardu.
Daiktus, kurie aplinkui.
Snieguoti stogai.
Dvi zylės pravertam lange.
Siena iš knygų (ko ieškau Jose?).
Nebaigta megzti vilnonė pilka skara
šiaudinėj kraitelėj.
Prisiminimai — viltys — muzikos motyvai
sugulę šešėliais ir blyksniais
ant grindų ir sienų.*

*Valanda,
bet imi tu mane kaip savo —
nežinau, ar įsileis
dvi krūpčiojančias eilutes
kažkienu šilta atmintis.*

Meilė kalinamų kovotojų likime

A. LIEPSNONIS

Lietuvoje liaudies masės labai mėgsta romaną. Jei kas jį taip parašytų apie kovą prieš fašizmą. Pagrindinis herojus ėjo į barikadas. Pro šūvius gatvėje traukė dainą. Už grotų nesuklupo . . . Ar tuo meistriškas autorius išsemtų kovotojo paveikslą? Ne. Dar trūktų labai svarbaus elemento. Na kaip jis mylėjo merginą, motiną, sesę, brolių. Taip, kas kovėsi su senu pasauliu, tas pogrindyje, kalėjime išmoko tauriai mylėti. Štai K. Požela mirties akivaizdoje apsiprato su savo tragišku likimu. Bet jis be galo sielvartavo dėl savo žmonos Katrės. Žinojo: kulkos, kurios pataikys į jo krūtinę,—pravers ir jos širdį. Ypač jis sielojosi, kad niekad niekados nepamatys būsimo kūdikio. Išvedamas mirti, Karolis jai paliko slaptą laišką. Tai meilė, kuri tesužėri ir žavingiausioje operoje . . . Visa tai jis pergyveno kaip jausmingiausias poetas.

1935 m. liepos KSDK D. Kučinskas man atskleidė, kaip jis, nuteistas sušaudyti,—kovojo su giltine. Jį labai mylėjo K. Krastinaitė. Juos ir teisė kartu. Paskelbė nuosprendį. Prižiūrėtojai mirtininkui ištiesė grandines. Ji šūktelėjo:

— Neleisiu! Neleisiu!

Užupolikai nereagavo.

Klaudija ištiesė savo ranką:

— Tai ir mane prirakinkite prie mano Domo!

Grižo į kamerą be galo sujaudinta. Joje apie 22 draugės.

— Be jo negaliu gyventi! Pagatava su Domu kartu žūti! Kartu!

Bičiulės ramino:

— Tu, Klaudija, gyvenk. Ir tegu ir jis gyvena. Nuo mūsų priklausytų—Domą išgelbėtume! Išgelbėtume!

Ji guodė mirtininką laiškeliiais švelniau, negu paguostų saulė. O sykį per kalinį ji prisiuntė uogienės. Mirtininkas kone šūktelėjo:

— Klaudija man linki gyventi 100 metų!

Ir jau lyg lengviau nuo jaunų lieknų pečių nuversti kalną—mirtį. Lengviau. Taukši šalia manęs klumpėmis lyg medine gitara. Jaučiu: būtų Jeseninas, sudėtų jai baladę, nemažiau įtaigią, negu poetas sudėjo apie 26 komisarus, nužudytus interventų. Nemažiau! . . .

Meile žmonai mane nustebino ir K. Petrikas. 1936 m. kovą su juo KSDK rūsyje skutau bulves. Už lango, ant cementinio tako suaidėjo lyg duslūs būgno dūžiai, klumpės. Jis pribėgo. Ak, žmona! Rodos, su visomis grotomis prasi-verš pas ją. Deja. Ji stabtelėjo. Ji jam nusišypsojo. Jis veidu ir akimis sužėrėjo. Jei ši akimirsnį būtų įamžinęs dailininkas, tai drobje žėrėtų dviejų surakintų žmonių nemirtinga meilė . . .

Jis žmonai į moterų skyrių rašė laiškelių. Bet rašė lyg poetas: jausmingai, lyriškai. Bet fašistai netrukus iš jo pagrobė šį laimės lašelį—K. Petriką nutrenkė į Šiaulių grotuotus, raudonus mūrus . . .

1936 m. gruodžio pabaigoje atsidūriau forte. Čia matydavau artoją—R. Rimdžių. Viršum jo galvos tonų tonos cemento, smėlio. Rodos, jis gyvas užkastas po žeme. O Rapolas? Ėmė ir išimylėjo merginą! Mėlynos akys žvairios. Bet užtat veidas nuostabaus gražumo. Kameros draugai pasidomėjo:

— Jos vardas?

— Negi paklausiu raktininko!

Jis ją retai matydavo. Na, kai politinę varydavo į pirtį ar virtuvę. Ji nusijuokdavo. O jis laime suvirpėdavo. Bet vieną dieną smarkiai nusiminė: jo Silvą perkėlė į KSDK gydytis. Jis irgi surado priežastį ištrūkti iš niūraus urvo:

— Dantį skauda.

Dabar su Rapolu kieme bulves skutau. Praeina jo mėlynakė. Linkteli šviesia garbenėta galva,—ir jis jau iš džiaugsmo virpa.

Abu atkalėjo. Vedė. Juos mačiau karo išvakarėse Šiauliuose. Abu buvo užsidegę vienas kitą mylėti dar 100 metų. Deja, okupacijoje juos atskyrė fašistų kulkos. Ją išvarė mirti iš namų. O jis krito besikaudamas . . .

Penkerius metus kartu tamsias dieneles ir nakteles lydėjau su A. Lifšicu. Jį lankė žmona—garsiosios Ž. Greifenbergerienės sesė. Kaip jam kalėjimiškais šilkais gražiau švystelėti? Vakare vandeniu palaistydavo kelnes. Padėdavo ant narų—po čiuziniu. O rytą—ministras: ir siuvėjas žaviau neišlygintų! Taukši po

kamerą klumpėmis neramus lyg Prometėjus. Pakalba su savo mieląja pro vielų voratinklį—ir jau Aizikui laimės pakanka net kelioms dienoms . . .

Laukė lyg pavasario pasimatymo su sužadėtine ir kuris nors vaikinai. Kodėl sužadėtinė? Jis jau buvo "susikompromitavęs"—žinomas policijai. O ji—dar nesusekta paukštė. Ves, ir ant jos rėks:

— Revoliucionierė.

Va ir dėsė . . . O dabar grotos atskyrė. Jaunuolį nubaudė ilgam kalėti. Kameroje švelniai nusijuokia "nuskriaustasis"—nevedęs vyras:

— Tegu ji teka! Nejaugi ir ji turi kentėti.

Tas užsidega:

— Jis manęs lauks. Nors 100 pavasarių!

Ir laukė. O kaip įsimylėjęliai kovotojai vesdavo? Kur? Nagi po berželiu! Kas paliudijo, kad du pagrindininkai verti taurios meilės? Kas? Nagi lakštingala, skaldanti savo giesme Nemuno krantelius! Nagi milijonai žvaigždžių šypsenomis! Ir tokios priesaikos nesuardydavo nei persekiojimai, nei kalėjimai, nei pagieža:

— Be bažnyčios!

Bet daugelis, kaip ir aš, pakliuvo už grotų nevedę. Nespėjo laisvėje įsimylėti ir A. Gailevičius. 1936 m. į KSDK pakliuvo studentė Š. Klipaitė. Tiesiog grožio karalaitė. Ir ėmė veržtis į jos kamerą slapti laiškėliai—vieni už kitus jausmingesni. Net kriminaliniai jai rašė. Šiems neatsakinėjo. O už bernelį-dobilėlį pasirinko A. Gailevičių. Su juo susirašinėjo. Ir štai birželio 18 diena. Pirmą sykį visus politinius—vyrus ir moteris—suleido kartu. Jis puolė jai į glėbį. Pabučiavo. Kartu iš Bastilijos ištruko į gatvę. Vedė. Ir nūnai laimingi. Laimingi!

O žvalgybininkai? Jie tardydami mėgindavo taurių žmonių jausmus apjuodinti. Štai Suima darbininką. O jam:

— Palikai mažus vaikus, žmoną. Jų nepamatsi . . . Ne. Bet viskas nuo manęs priklauso. Pasakyk—Kas slaptame susirinkime šnekėjo.—Ir įžūliai priduria:—Ir nereikės vaikams verkti.

Žmogus atmeta meškere. Mane viršininkas A. Braziukaitis irgi gundė "meile":

— Toks jaunas! Apsišenytum ir ramiai gyventum . . . Priešinsies—gausi dvyliką metų . . .

Kovotojai girežtai prisilaikydavo savo etikos. Ne, neidavo su velniais obuoliauti. Bet atsirasdavo ir šiaudadūšių. Šit 1934 m. gruodį dar kalėjau Utenoje. Suėmė Anykščių valstietį. Jį

tardė J. Zdanavičius. Šį poną gerai žinojau iš, pagrindžio knygelės: mušeika. Tardo tą artoją dieną, kitą. Bet tas nenusileidžia. Šit sykį tas viršininkas jį iššaukė po vidurnakčio:

— Nori grįžti prie žemelės—kalbėk!

Tas tylėjo. Ponas iširdo. Sumušė. Paskum išgirdau:

— Ankštėnas išdavė draugus . . .

Tokius kaliniai-kovotojai griežtai smerkė. Fašistai tokius nedorėlius panaudodavo kovotojams bylai sudaryti. O taurieji degdavo ištikimybę ligi galo: ir liaudžiai, ir motinai, ir mylimai.

Gerai už grotų išstudijavęs taurių kovotojų vidinį pasaulį, parašiau romaną "politkalinio meilė." Iš jo ištraukas skaičiau susitikimuose Kaune, Šakiuose, Jonavoje, Zarasuose. Sutiko gėlėmis.

BRONIUS MACKEVIČIUS

SNINGANT

Pašoku iš miego

Ir bėgu

Nuo triukšmo, kvatojimo, dūmų

Į muziką sklandančio sniego,

Baletinį vėjo baltumą.

Ten gera. Ten nerimas baigsis,

Ten nervai atvės nuo tikrovės.

Ir eis,

Kaip sula vėl praeis jais

Sprogdinančios pumpurus srovės.

Vėl jausmas, balandy atgriaudęs,

Ves meilę į santuokų rūmus.

Ir grįš

Kamufliazo apgautas,

Atakęs staiga

Naivumas.

Negrįš. . . O ir aš nesiryšiu

Šventyklon įžengti apdegęs.

Tik šiandien

Turbūt jau išdrįsiu

Sušukti šventiesiems melagiems:

Meluokit.

Ir slėpkit patogiai

Po togom

Kaip ligą — menkystę.

Tik, žodžiais klupdydami žmogų

Jo meilės apspjaudyt

Nedrįskit!

Apie pirmąją Amerikos lietuvių komediją ir jos pastatymą

BRONIUS RAGUOTIS

1889 m. gruodžio 31 d. Plymouth, Pa. įvyko pirmasis viešas lietuviškas spektaklis: pastatyta Amerikos lietuvių autoriaus Antano Turskio—komedija „Be sumnenės arba kaip tai ant svieto einasi.“ Tai buvo neabejotinai žymus įvykis ne tik to laiko Amerikos lietuvių gyvenime, bet ir apskritai mūsų nacionalinės kultūros ir literatūros istorijoje.

1. Pirmutinė pradalgė

Jau pirmieji rašę apie šį pastatymą pabrėžė išskirtinę jo reikšmę. „Šis pastatymas lietuviško teatro—nurodė „Vienybės lietuviškų“ laikraštis (A. Burba, 1890, Nr. 2) (. . .) kaip svarbus dalykas taps užrašytas Lietuvos istorijoje.“ „Įvykimas lietuviško teatro”—pažymėjo J. Šliūpas („Varpas,” 1890, Nr. 2) „turi labai didelę svarbą ir išnašumą gyvenime lietuvių tautos.“

Ir kiti Amerikos lietuvių autoriai, jų tarpe pažangaus darbininkų judėjimo veikėjai—S. Jasilionis, P. Jatulis, R. Mizara ir kiti taip pat pabrėžė to įvykio didelę svarbą:—„Amerikos lietuviams—rašė R. Mizara,—teko nuvaryti pirmutinę pradalgę lietuviškojo teatro meno bare.“ Kitame straipsnyje R. Mizara nurodė, jog „reikšminga buvo tai, kad pirmieji mūsų aktoriai—mėgėjai griebėsi originalaus veikalo, bylojančio apie jų pačių gyvenimą—džiaugsmus ir sielvartus“ („Laisvė,” 1961 m. bal. 10 d.).

Apie šį svarbų Amerikos lietuvių ir apskritai mūsų kultūros ir literatūros įvykį turime labai nedaug žinių. Daug kas tebėra nežinoma, neaišku, daug kur trūksta medžiagos, žiojėja properšos. Stinga ir pirminių šaltinių.

Šiame straipsnyje, remdamiesi esama ir iki šiol naujai rasta bei surinkta medžiaga, norime plačiau aprašyti pirmąją Amerikos lietuvių scenos kūrinį ir jo autorių, pirmąjį pastatymą ir jo dalyvius.

2. Apie Antaną Jurskį

Kol kas apie pirmąją Amerikos lietuvių dramaturgą Antaną Turskį, nedaug ką galime pasakyti. Jokie šaltiniai (knygos, dargi lietuviš-

kos enciklopedijos) iš vis nepateikia žinių apie jį. Nežinoma nei kada nei kur A. Turskis gimė ir mirė, iš kur buvo kilęs. Kai kur minima jį kilus iš Šunskų krašto („Vienybė” 1977.). Tačiau pagal Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vardyno kartotekos duomenis Turskių pavardės lizdas—Žemaitija (dab. Telšių, Plungės, Raseinių, Kelmės, iš dalies Tauragės rajonai) bei vidurio Lietuvos apylinkės (Grinkiškis, Baisiogala). Ten ir ieškoma Antano Turskio giminės, nors kol kas archyvuose medžiagos apie tai dar neaptika.

Nenustatyta taip pat, kada ir kodėl A. Turskis atsidūrė Amerikoje. Bet 1884 m. jo gyventa New Yorke: 1884 m. XI.15 d. viename New Yorke lietuvių susirinkime jisai lietuviškai ir lenkiškai skaitė steigiamos draugijos įstatus—„statutą“ („Unija,” 1884, Nr. 4).

Kai 1888 m. gegužės mėn. iš Plymouth leidžiamo „Vienybės lietuviškų“ laikraščio (toliau—„V. L.“) redaktoriaus pareigų pasitraukė D. T. Bačkuskas, nuo 1888 m. Nr. 18 šį laikraštį redaguoti buvo pakviestas A. Turskis.

3. „Vienybės lietuviškų“ redaktorius

Kokių pertvarkymų ar naujovių į „V. L.“ turinį, kryptį ar struktūrą A. Turskis neįvedė. J. Šliūpas jį priskiria prie silpnų laikraščio vadovų („V. L.“ 1911, Nr. 7, p. 14). Jis iš esmės laikėsi ankstesnės religinės ir prounijinės laikraščio linijos, kuri beveik nepasikeitė visu A. Turskio redaktoriavimo laiku (nuo 1888, Nr. 18, geg. iki 1890, Nr. 11, kovo mėn), t. y. kone dvejus metus. Tik į 1890 m. pradžioj ėmė ryškėti nauji poslinkiai, daugiau kitų (A. Burbos, iš dalies J. Šliūpo) nei redaktoriaus A. Turskio iniciatyva.

Tokia laikraščio pozicija, tikriausia, išreiškė ir paties A. Turskio to laiko pažiūras ir visuomeninę bei pasaulėžiūrinę orientaciją. Bet turėtina galvoje ir „VL“ leidėjo J. Paukščio, ypač kunigų įtaka laikraščio kryptčiai, bažnytinė jo cenzūra. A. Turskio redaktoriavimo metu kiekvienas „V. L.“ numeris buvo leidžiamas su vietos katalikų valdžios aprobatu („Tas laikraštis yra patvirtintas ir pavelytas dėl skaitymo

broliams lietuviams nuo valdžios dvasiškos katalikiškos”).

Vadinasi, A. Turskio veikla šiame laikraštyje buvo apribota ir bažnytinės cenzūros. Beje, kiek galima spręsti, jo kaip redaktoriaus padėtis apskritai buvo gana nelengva. „V. L.“ leidėjai jį laikė už „savo berną“ („Saulė“, 1889, Nr. 26, sausio 24).

Tačiau A. Turskio redaktoriaus nuomonė atskirais atvejais nevisur sutapo su konservatyvia laikraščio dvasia. Nors jis laikėsi „šventos katalikiškos vieros, brolystės, zgados ir vienybės“ principo, „lenkus skaitė už lietuvių brolius“, bet „už juos ir už tikėjimą jau neguldo galvos“ („Vienybės Lietuvnikų 25 metų sukaktuvių jubiliejus 1886-1911, Brooklyn, N. Y. 1911, p. 213). A. Turskis, piktinęsis kunigų elgesiu ir darbais, ir laikraštyje kartais drįso juos kritikuoti (V. L.“ 1889, Nr. 35). Ilgainiui, kaip nurodoma, tikėjimo ir prounijinės politikos atžvilgiu „jau ir Turskis krypta į liberalizmą“ („V. L.“ 1911, Nr. 7, p. 19).

Į A. Turskio redaktoriavimo pabaigą „V. L.“ laikraščio kryptyje įvyksta pasikeitimai; iš dalies posūkis. Laikraštis suka vadinama „tautiška“ linkme—į lietuvių imigrantų atsiskyrimą nuo lenkų, į lietuvių etninės grupės nacionalinį sąmoninimą, remdamasis katalikų tikėjimo pagrindais. („V. L.“ 1890, Nr. 7) Šis laikraščio posūkis buvo lemtas A. Burbos, iš dalies J. Šliūpo bendrų pastangų. A. Burba, pradėjęs Plymouth klebonauti 1889 m. pabaigoje, iš esmės perėmė vadovavimą ir „V. L.“ laikraščiu. A. Turskis, kaip redaktorius, jau nebeatitiko šių naujų poslinkių ir susidariusios naujos situacijos laikraštyje. A. Burbos įkalbėtas „V. L.“ leidėjas J. Paukštys nauju laikraščio redaktoriumi pakvietė Juozą Andziulaitį—Kalnėną (nuo 1890, Nr. 11)

A. Turskio pašalinimui buvo surasti formalūs pretekstai, jų tarpe, jį apkaltinus išaikvojimu. („Nauja gadynė“, 1895, Nr. 27). „Tai parodė „kokią gauna užmokestį tie, kurie tarnauja kunigų partijai“ (Ten pat). Taip pasibaigė Antano Turskio redaktoriavimas.

4. Tauškutis ir vertimai

Apie A. Turskio publicistiką „V. L.“ laikraštyje ir jo kūrybinius sugebėjimus ne ką galime spręsti, neturėdami tos kūrybos pavyzdžių. Yra žinoma, kad jo plunksnai priklausė feljetoninio pobūdžio Tauškučio pasakojimai. Tauškutis į „V. L.“ skiltis buvo įvestas vietoje ankstesnės Taradaikos—D. T. Bačkausko su-

galvoto ir sukurto personažo. Taradaika šmaikščiai, su grubiu, dažnai nekorektišku humoru pasakojo apie įvairius išievių gyvenimo įvykius, privatiškus ir kitokius atsitikimus. Orientuoti į mažaraščius, menkų poreikių skaitytojus, šie Taradaikos pasakojimai jų tarpe buvo labai populiarūs.

A. Turskio Tauškutis, vienu nuomone, nebebuvo „taip juokingas“, kaip Taradaika, kiti jį apibūdina kaip „ne tokį pikta ir daugiau humoringą“ („V. L.“ 1911, Nr. 7). Atrodo, kad Tauškučio pasakojimai bus nesųkį igėlę priešininkams, nes D. T. Bačkausko „Saulė“ ne kartą piktai reagavo į Tauškučio pasakojimus („Saulė“, 1889, Nr. 24).

Matyti, kad A. Turskis turėjo polinkį į humorą ir satyrą, ir Tauškučio feljetonais miklino savo ranką bei igijo patyrimo, kuris pravertė rašant komediją „Be sumnenės.“ Literatūrinio darbo igūdžių A. Turskis taip pat gavo versdamas prozos kūrybinius iš lenkų kalbos. Tie vertimai buvo spausdinami „V. L.“ laikraštyje ir paskui J. Paukščio leidžiami atskiromis knygomis.

Per savo redaktoriavimo laiką (1888-1890 m.). A. Turskis išvertė 7 knygas (V. Biržiška. The American Lithuanian Press. Vilniaus Universiteto mokslinė biblioteka. Fotokopija). Jų apimtis sudarė apie 1400 puslapių. Tai rodo A. Turskį buvus produktyvų ir darbštų vertėją.

Jo versti kūriniai buvo menkos vertės, daugelis pasižymėjo religiniais motyvais, atvira didaktika. A. Turskiui, sprendžiant iš vertimų, labiau sekėsi versti ne tiek aprašomasis tekstas, kiek dialogai bei šiaip būtinės scenos. Beversdamas, jis neabejotinai igisigijo literatūrinio patyrimo, kurį galėjo panaudoti, rašydamas originalų savo kūrinį—komediją „Be sumnenės.“

5. Tolesnio gyvenimo nuotrupos

A. Turskio veikla Plymouth nesiribojo tik „V. L.“ laikraščio redagavimu, publicistika ir vertimais. Reikia manyti, kad jis dalyvavo arba bent jau priklausė ir lietuvių organizacijom visų pirma, 1886 m. įkurtam katalikiškos krypties Susivienijimui. Jo, kaip redaktoriaus, padėtis šito neabejotinai reikalavo, nors, matyt, didesniu aktyvumu tose organizacijose nepasižymėjo.

Tačiau A. Turskis buvo vienas iš uoliausių Plymoutho teatrališkos draugijos 1889 m. organizatorių ir jos kūrėjų. Iš esmės tos

draugijos įsteigimas buvo jo nuopelnas. Galima manyti, kad jis ir komediją ėmėsi rašyti iš reikalo, įsteigtai teatro draugijai. Jos nariai materialiai parėmė ruošiamą A. Turskio komedijos pastatymą ir, beje, daugelis iš jų buvo šio spektaklio aktoriai. Vaidinimas, kaip žinia, sceną išvydo 1889 metų gruodžio 31 d. Spektaklin apsilankė apie 400 žmonių, sutikę jį su dideliu pritarimu ir viltimis.

Po šio spektaklio buvo tikimasi, kad aktoriai vėl netrukus pasirodysią. Tačiau pašalinus A. Turskį iš "V. L." redaktoriaus, Plymoutho teatrališka draugija, kaip pažymi A. Milukas, netekusi "vyriausio kūrėjo," tuoj pat iširo ("Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje, Philadelphia, Pa., 1938, p. 262). Nutrūko ir A. Turskio pėdsakai. Apie jo tolesnį gyvenimą kol kas pasisekė aptikti tik vieną kitą žinią.

1900 m. pradžioje A. Turskis gyveno Jersey City, N. J., beveik susiliejusiam su New Yorku. Jo išlaikomoje salėje to miestelio lietuvių organizacijos rengė savo susirinkimus ("Lietuva," 1900, Nr. 8, vas. 23). Nors tuo laiku ir vėliau Jersey City lietuviai buvo įkūrę savišalpinio ir kito pobūdžio draugijų, neaptikta, kad A. Turskis būtų jose dalyvavęs.

Galimas daiktas, kad A. Turskis, kaip nurodoma, "ramaus charakterio" žmogus, be to, matyt, ne itin visuomeniškos prigimties, įžeistas pasielgimo su juo "V. L." laikraštyje, pasitraukė iš aktyvesnės visuomeninės ir literatūrinės veiklos. Juo labiau, kad jo literatūrinę kūrybą galėjo skatinti ne kokie prigimties impulsai, o tiesiog reikalas rašyti, būnant "V. L." redaktoriumi ir minėtos draugijos steigėju. Pranykus tokiam reikalui ir poreikiui, A. Turskio kūrybinė veikla galėjo ir pasibaigti.

Galima buvo tikėtis aptikti A. Turskio pėdsakus vėliau, ypač atsiradus palankioms progoms: 1909-1910 metais gan plačiai minint pirmojo pastatymo 20-ties metų sukaktį ar pažymint "V. L." laikraščio 25-ąsias metines (1911 m.) Tačiau būdinga, kad A. Turskis nei vienuose, nei kituose renginiuose nedalyvavo. Jis niekur neminimas, netgi sukaktuvių aprašymuose. Dargi jo komedija buvo atspausa (1909 m.) ne jo paties, o kitų iniciatyva ir pastangomis.

Sunku pasakyti, kaip ir kodėl atsitiko, jog A. Turskis nepasirodė tokiomis jam palankiomis progomis. Galėjo jis būti rengėjų pamirštas, galėjo su juo nutrūkti bet kokie ryšiai. Nauji laikai galėjo ir šiaip nustumti A. Turskį užmarštin. Galimas daiktas, kad jis, jeigu tuo

laiku gyveno, pats nepanoro nei atsiliepti, nei kur dalyvauti. Taigi nuo 1900 metų A. Turskio pėdsakų kol kas nepasisekė rasti.

6. Komedija "Be sumnenės." Jos likimas

A. Turskio parašytos komedijos likimas taip pat susidėjo nepalankiai bei dramatiškai, o gal net ir tragiškai. Dvidešimt metų jo kūrinys išgulėjo rankraštyje, nepaskelbtas. Tik 1909 m. "Lietuvos" laikraštis (1909, N. Y. 49, gr. 2) pranešė, kad ši kūrinį "pagal originalą parašė ir ant mimeografo atspausdino New Yorke P. Bukšnaitis, išleido K. J. Valys, Philadelphia, Pa. 23 pusl.

Mimeografas paprastai naudojamas gauti nedideliu skaičiui atspaudų, tat ir A. Turskio kūrinys buvo išleistas labai ribotu tiražu. Kol kas tiktai nežinoma, ar yra kur beužsilikęs koks nors šios komedijos spausdintas ar rankraštinis egzempliorius. Galimas daiktas, kad A. Turskio kūrinys yra žuvęs. Todėl apie jį tenka rašyti, remiantis ne originalu, o kitais, antriniais šaltiniais.

Pagal J. Šliupą ("Varpas," 1890, Nr. 2), A. Turskio "komedijėlė" vaidavo Lietuvos žmones, traukiančius į Ameriką "turtu ir laimės ieškoti." Apgauti ir prie sienos dar apgrobti—rašė J. Šliūpas,—jie "tuščiomis kišenėmis pasiekė Ameriką, turi ilgai vargti, iki gauna užčėdyti keletą skatikų, po kam vėl grįžtą į Lietuvą atvaduoti savo užstatytas dubas ir apmokėti skolas . . ." "Paskui-pažymima,—nebesisapnuoja jiems Amerika su jos humbugais, suktybėmis . . ." Taigi, J. Šliūpas, aiškindamas kūrinio "įtalpą," pabrėžė tam tikrus socialinius momentus.

Tačiau iš šio išdėstymo sunku susidaryti konkretesnį ir tikslesnį vaizdą apie kūrinį, ypač jo veikėjus. Kiek daugiau medžiagos šia prasme pateikta Br. Vargšo-Laucevičiaus redaguotame žurnale "Veidrodis" (1914, Nr. 6/7, p. 119-120). Bet ir ten stokoja nuoseklesnio bei išsamesnio kūrinio atpasakojimo.

A. Turskio komedijos turinio ir tendencijų, ypač siužeto vaizdą žymiai papildė ir patikslina mūsų aptiktas iki šiol plačiausias ir gana konkretus šio kūrinio aprašymas (Brooklyn, N. Y. Teatro jubiliejus.—"V. L." 1910, Nr. 3). Tai Brooklyne surengto A. Turskio komedijos vaidinimo (1910 m. sausio 8 d.) recenzija, kuriame išdėstomas ir kūrinio turinys. Pateikiame šį tekstą.

7. Komedijos turinys

"Ūkininkas Jokūbas praragauja su degtine

savo ūkį, įsigyja raudoną nosį ir, manydamas, kad iš jo nosies, kaip iš "Saliarono kelių" tryksta protas ir energija, pasikviečia važiuoti Amerikon ponu patapti. Žydas Ickus tyko ant jo ūkio ir apsiima duoti pinigų bei per rubežių pervesti. Katarina, jo pati, su ašaromis meldžia vyrą nekvailiot, bet jis atžeria: "Et, tu kvaila boba! Pati džiaugsies, kai ponis paliksi." Pati betgi nevažiuoja. Pasilieka ji namie su duktere Ona ir bernu Jurgiu, o Jokūbas pasiskolina nuo Ickaus šimtą rublių, o pasirašo už metų atiduosiąs 500 rublių. Prie Jokūbo dar prisideda trys kaimynai: Baltrus, Jonas ir Krisius, visi keturi išmauja "Umerikon." Per rubežių juos perveda Ickus. Kareivį paperka. Paskui tas dar šaudo." Toks pirmasis komedijos veiksmas, matyt, susidėjęs iš dviejų paveikslų—"atidengimų."

"Naujas veiksmas—nurodoma toje recenzijoje,—perstato Amerikoje puslenkio Makliorskio saliuoną. Jokūbas ponu nebepaliko, bet pavirto į tipišką amerikoną "bomą." Apiplyšęs, išgveręs, pusingirtis strapalioja po saliuoną ir vis alksta, kad kas duotų degtinės. Nosis iš raudonos nusirpo į mėlyną. Jau metai suėjo, kaip jis Amerikoje. Kiti jo bendrai ūkininkai prasisiekė. Krisius, susitaupęs kiek skatiko, net grįžta Lietuvon ir, užėjęs pas Makliorskį atsisveikint, randa saliuoną Jokūbą. Prikalba jį pamesti palaidžiūnavimą ir išsiveža Lietuvon." Pagal siužeto raidą ir logiką čia turėtų baigtis antrasis kūrinio veiksmas, nes toliau jis vyksta jau Lietuvoje.

"Pargrįžta Jokūbas į patį laiką, kada Ickus su kamarninku licituoja jo ūkį. Bet šita melodrama—nurodo recenzijos autorius,—linksmai užsibaigia, nes bernas Jurgis paskolina 500 rub. Ickui apmokėt, o Jokūbas atiduoda Jurgiui savo Onutę, nes šių dviejų su laiku jau ir isimylėta. Visiems išeina gerai. Jokūbas pasimokino gyvent, Katarina susilaukė pasitaisiusį vyrą, Jurgis gauna gražius užkurius ir dailią Onutę, tik neišėjo gerai vienam godišiui nabagai Ickui, nes jį rado ant šakos pasikorusių..."

Kaip matyti iš šio išdėstymo, A. Turskis savo kūrinį konstravo iš gyvenimiškos medžiagos, būdingos tų laikų Lietuvos kaimo gyvenimui, iš jo emigravusių žmonių likimui. Gali būti, kad kūrinio pagrindu paimtas netgi tikras atsitikimas.

Nors pagrindinis veiksmas vyksta Lietuvoje, tačiau šiame kūrinyje su kritiška gaida pavaizduoti jau ir lietuvių imigrantų buitį, jų

gyvenimo ir likimo momentai. Tai buvo nauja tema ir lietuvių literatūroje, ir ypač dramaturgijoje. A. Turskio komedija—pirmoji "amerikine" tema.

Iš turimos medžiagos pasitvirtintų ir teiginys, kad A. Turskio kūrinyje "atmetami religinės tematikos elementai, o tai anais laikais buvo nemaža pažanga" (žr. Petkevičienė L. JAV pažangiųjų lietuvių visuomeninė-kultūrinė veikla 1933-1940 Om. V., 1969, p. 49). Originalioje kūryboje A. Turskis bus pranokęs savo visuomenines-pasaulėžiūrinės pažiūras. Socialiniai kaimo ir imigrantų gyvenimo reiškiniai šiame kūrinyje, atrodo, vaizduojami daugiau moralinėje plotmėje, kildinami iš žmonių ydų ir apgaulės. Jie, kaip galima suvokti, sprendžiami gana melodramiškai, didaktiškai. Tai jau lietuvių ir kūrinio meistriškumo sritį.

Apie kūrinio meniškumą ką nors tikslesnio vargu ar galima kalbėti. Tėra tik viena kita užuomina iš 1909 metų. "Tas veikalas, parašytas p. Turskio—pažymi "Tėvynės" laikraštis (1909, Nr. 37),—šiandien gal ir mažos vertės." Kitur jis apibūdinamas, kaip kūrinys, kuris "pilnai atvaizduoja tų laikų lietuvių kaimietį" ("V. L." 1910, Nr. 3)

Po pirmojo spektaklio ilgą laiką A. Turskio kūrinys "Be sumnenės nebuvo statomas. Jis vėl prisimintas pažymint jo dvidešimtmečio sukaktį. Surinktomis žiniomis ši komedija (ištiesai ar dažniausiai jos trečiasis veiksmas) 1909-1910 m. buvo vaidinta 5-6 vietose (Chicagoje du kartus, Philadelphijoje, Brooklyne, Shenandoah ir kt.).

Paskui A. Turskio komedija bent jau iki 1917 metų, matyt, nebuvo kur nors daugiau vaidinta. Ji neįėjo į Amerikos lietuvių saviveiklinio teatro repertuarą, o liko reikšminga, kaip pirmasis tos šalies lietuvių dramaturgijos kūrinys ir jų "pirmutinis teatras."

8. Pirmojo spektaklio vaidintojai

Yra žinoma, kad A. Turskio komedijos pirmajame pastatyme dalyvavo 14 žmonių ("V. L." 1890, Nr. 2). Štai jų pavardės (abecėlės tvarka; beje, ne visų vardai pasisekė nustatyti): Adomas Adžgauskas, Mikas Alyta, Magdė Dviliūtė, J. (Jurgis?) Karaška, Jonas Lizdas, K. Mackevičius, A. Marcinkevičius, Juozas Paukštys, Silvestras Paukštys, Marija Paukštienė, P. Sakalauskas, J. Stankevičius, A. Vaznelis, Antanas Turskis.

Atsekti, kad iš jų kokius vaidmenis atliko dabar jau neįmanoma. Galime tik nurodyti,

kad, pavyzdžiui, svarbiausiąjį—Jokūbo—vaidmenį atliko pats Antanas Turskis ("Varpas," 1890 Nr. 2). Jokūbo žmonos Katrės ir dukters Onutės vaidmenys atiteko spektaklio dalyvėms—Magdei Dviliūtei ir Marijai Paukštienei (pastaroji vyresnė amžiumi galėjo vaidinti Katrę).

Kai dėl vaidybos, tai, J. Šliūpo nuomone, "pastatymas pasisėkė geriau," negu jis tikėjęsis ir "aktorai iš didelės dalies atliko savo užduotį labai gerai" ("Varpas," 1890, Nr. 2). Kritiškiau atsiliepta apie Jokūbo atlikėją A. Turskį ir "pašnibžduoklį" (suflerį). Labiausiai pasisekusiais laikyta žmonių vaidmenys ir taip pat buities scenos.

Kai kur spektaklio režisieriumi ar jo iniciatoriumi nurodomas Aleksandras Burba (1854-1898). Tikrų duomenų, kurie patvirtintų šiuos teiginius, neturime. Nei pirmieji atsiliepimai, nei kiti vėlesni šaltiniai (pvz., A. Miluko knygos) nemini režisieriaus. Galime tik spėti juo buvus A. Burbą. Jo keturios "giesmės" (tikriausia, kupletai) buvo įterptos į A. Turskio komediją. Be to, jis ir šiaip galėjo nemaža talkinti pastatymui. A. Burba buvo tarp kitų šio spektaklio rėmėjų, beje, ir pirmasis apie jį atsiliepęs spaudoje. Tačiau laikyti tik jį spektaklio iniciatoriumi nėra pakankamai argumentų. Pirmasis spektaklis buvo surengtas aktyviai dalyvaujant komedijos autoriui A. Turskiui.

Apie daugelį pirmojo pastatymo dalyvių beveik neturime jokių žinių. Kai kurie (Jonas Lizdas, Adomas Adžgauskas ir kiti, ypač Juozas ir Silvestras Paukščiai, Mikas Alyta) savo laiku buvo pakankamai žinomi JAV lietuvių socialinio ir kultūrinio gyvenimo dalyviai.

Iš jų žymiausias—Juozas Paukštys (1861-1906 m.). Gimęs Naujininkų kaime (dab. Vilkaviškio rj.) jaunas atvyko į JAV (1878 m.). Gimtinėje buvo baigęs Kaupiškių pradinę mokyklą. Amerikoje iš pradžių dvejus metus dirbo anglių kasyklose. 1880 m. Plymouth'e įsisteigė "valgomų daiktų sankrovą," paskui (kartu su A. Pajauju) spaustuvę ir kitus "biznius."

Mat, J. Paukščio būta energingos prigimties ir iniciatyvaus žmogaus, gana prakutusio biznyje ir visuomeniškai aktyvaus. Nuo 1886 m. jis leido "V. L." laikraštį, spausdino knygas. V. Biržiskos duomenimis per 1886-1897 m. J. Paukščio spaustuvė išleido arti 40 leidinių, jų tarpe ir pirmąjį Amerikos lietuvių kalendorių bei kitų svarbių knygų.

Kurį laiką J. Paukštys dalyvavo klerikalinėse Amerikos lietuvių organizacijose ir akcijose. Vėliau—maždaug apie 1891-92 m. jis tapo laisvamaniu ir liberalinės orientacijos veikėju, "laisvų pažiūrų" žmogumi ("V. L." 1906, Nr. 4) J. Paukštys aktyviai darbavosi SLA liberaliniuose sluoksniuose.

Nuo 1897 m. pabaigos, pardavęs spaustuvę ir laikraščio leidimą giminaičiui J. J. Paukščiui, jis nuo aktyvesnės veiklos pasitraukė, išiligojo ("delirium tremens") ir mirė palyginti jaunas. Jo gyvenimo dramą lėmė ir asmeninės nelaimės—žmonos Marijos ankstus netekimas, bešeimė būtis.

Marija Paukštienė (Černikaitė 1867-1899) irgi buvo pirmojo spektaklio dalyvė, tikriausia, vaidinusi Katrę. Buvo gimusi Vištytyje, sulenkėjusių vokiečių (Švarcų-Černikų) šeimoje. Atvykę į JAV, josios tėvai Plymouth'e išigijo verslą (hotelį). M. Paukštienė apibūdinama kaip "kiltos doros ir geros širdies moteriškė." Dargi "Saulės" nekrologe (1899, Nr. 88) taip pat pažymimas jo gyvenimo dorumas ir širdies dosnumas.

M. Paukštienė, atrodo, bus turėjusi platesnių kultūrinių aspiracijų. Ji nemažai talkino Juozui Paukščiui jo darbuose. M. Paukštienė priklausė (1892 m.) Lietuvių mokslo draugystei (LMD), kurios kuopose moterų buvo reta. Tačiau ilgus metus kankinusi džiova anksti pakirto josios sveikatą ir gyvenimą.

Kitas spektaklio dalyvis—Juozo Paukščio brolis Silvestras Paukštys (1858-1916)—JAV lietuviuose buvo žinomas kaip biznio žmogus. Jis ilgus metus (atvyko į JAV 1883 m.) veikė SLA) buvo jo išdininkas (1889-1892 m.), eilės suvažiavimų (seimų) delegatas. Skilus šiai savišalpos organizacijai (1901 m.), S. Paukštys pasuko su liberaliniais jos elementais. Kurį laiką (1892 m.) ėjo Lietuvių mokslo draugystės (LMD) išdininko pareigas.

Gana aktyvia veikla, ypač JAV lietuvių kultūros gyvenime, pasižymėjo Mikas Alyta (1865-1937).

Jis buvo kilęs iš Trilaukio k. Pajevonio apylinkių (dab. Vilkaviškio raj.). Atsidūręs Amerikoje (1883 m.) ilgam laikui savo gyvenimą ir darbą susiejo su Plymouth ir "Vienybės lietuvininkų" laikraščiu. Nuo 1888 iki 1911 m. jis buvo to laikraščio spaustuvės darbininkas, vėliau administratorius ir bendradarbis. Nuo 1911 m. apsigyvenęs Waterburyje, M. Alyta įsisteigė ten spaustuvę ir leido knygas.

Kaip ir kiti pirmojo spektaklio dalyviai, M.

Alyta veikliai darbavosi SLA: nesykį buvo renkamas jo seimų delegatu. 1896 m. įsikūrus Tėvynės Mylėtojų draugijai (TMD) M. Alyta buvo pirmasis šios draugijos valdybos knygius ir šiaip aktyvus josios narys.

M. Alyta reiškėsi taip pat meno saviveikloje, iš dalies kūryboje. Iki 1912 m. jis paruošė ir išleido tris leidinius, jų tarpe originalią "Kalinio dainą" (1909 m.) Jo medžiaga apie A. Turskio komedijos pirmąjį pastatymą buvo ne kartą naudotasi.

Adomas Adžgauskas (apie 1865-1922) buvo kilęs iš Dzūkijos, nuo Alytaus. Į JAV atvykęs apie 1886 m. ir apsigyvenęs Plymouth, dalyvavo pirmajame lietuviškame spektaklyje. Tarpais gan aktyviai dirbo SLA ir TMD organizacijose. Plymouth nuo 1899 m. vertėsi bizniu—turėjo užėigą ir mėsos krautuve.

Apie kitus spektaklio dalyvius kol kas tėra atskiros jų gyvenimo ir veiklos nuotrupos. Antai, Magdė Dviliūtė, vaidinusi, atrodo, Onutę, buvo gimusi Lietuvoje, bet nuo mažumės augusi Amerikoje. Dėl savo veiklumo ji buvo keliamama moterims aktyvios amerikiečių lietuvaite pavyzdžiu ("V. L." 1892, Nr. 38).

Ir po pirmojo vaidinimo vienur-kitur JAV lietuvių gyvenime reiškėsi taip pat Jonas Lizdas. Kaip Plymoutho atstovas jis dalyvavo Lietuvių mokslo draugystės (LMD) suvažiavime 1892 m.

9. "Pirmutinio teatro" atgarsiai

Plymoutho lietuvių pastatytas spektaklis plačiai nuaidėjo po tų laikų Amerikos lietuvių kolonijas. Tuo pat ir kitose vietose pradėjo steigtis vadinamos "teatrališkos draugystės." Jau 1890 m. vasario 12 d. Mahanoy Cityje buvo pastatytas "Saulės" redaktoriaus D. T. Bačkausko (1846-1909) sukurtas dviveiksmis scenos kūrinėlis "Žydas piršliu." Šiame vaidiniame dalyvavo 18 žmonių, apie jį rašė Mahanoy City ėjęs laikraštis "Try Weekly Record" ("V. L." 1909, Nr. 42).

Tais pat 1890 m. Lietuvių mokslo draugystės (LMD) iniciatyva Baltimorėje irgi įkuriama teatrališka kuopa, ruošusi vaidinimui komediją "Dėl meilės lietuvių" ("V. L.", 1890, Nr. 37). 1892 m. Čikagoje buvo pastatyta J. Griniaus režisuota drama "Kova po Griunvaldu."

Jau 1895 m. pabaigoje Amerikos lietuvių kolonijose veikė apie 10 teatro kuopų. Toki intesnyvų saviveiklinio teatro judėjimą neabejotinai sužadino Plymoutho pastatymo pavyzdys.

"Pirmutinio lietuvių teatro" atgarsiai pasiekė ir Lietuvą. "Varpe" (1890, Nr. 2) buvo paskelbta J. Šliūpo recenzija apie šį Amerikos lietuvių vaidinimą. Tuo laiku Rytprūsioose ėjęs "Šviesos" laikraštis (1890, Nr. 2) irgi paskelbė žinutę, jog "Plymouth, o taipogi ir Mahanojuje prasidėjo lietuviški teatriniai rodymai."

Apie Amerikoje ruošiamą šio pastatymo 20-mečio sukakties minėjimą (1909 m.) rašė ir Lietuvoje leisti laikraščiai ("Viltis," "Lietuvos ūkininkas"). Bet platesnio susidomėjimo šiuo įvykiu tada neparodyta.

Siame straipsnyje išdėstyta medžiaga neabejotinai nepilna su aiškėmis properšomis, toliau pildytina ir tikslintina. A. Turskio kūrinys ir pirmasis lietuviškas vaidinimas yra tokios reikšmės dalykai, kurie verti tolesnių ieškojimų ir tyrinėjimų. Norėtusi pakviesti ir Amerikos lietuvių šiam darbui. Juk, A. Turskio komedija ir jos pastatymas yra visų pirma svarbus, reikšmingas jų kultūros istorijos puslapis.

○

Vienišos moters daina

*Ką pasako mylimasis,
ką atsako medžial, žeme?
Ir ant ko per naktį krenta
rytmečio rasa?*

*Ką pasako žodis žodžiui,
kas iš upių balto rūko
paryčiais ateina tyliai
ir sustoja ties langais?*

*Ką pasako žvaigždės, kulkos,
ką mirtis pasako,
kai pasilenkia virš mylimo
žemėj svetimoj?*

*Ar išgirsta žodis žodį,
kai be garso krenta žvaigždės,
kai toli taip mėnuo plaukia
debesų kalnais? ..*

*Nešlamėkit, knygos, medžial,
netrukdykit mylimiesiems —
jie taip tyliai neužmiega,
kaip dvi žvaigždės danguje. . .*

Marcelijus Martinaitis

Ižymiojo rusų rašytojo Levo Tolstojaus didysis straipsnis "Negaliu tylėti"

A. GUČIŪNIETIS

150-jų gimimo metinių paminėjimui

Rusijos carinė valdžia visais būdais stabdė pažangiosios kultūros vystymąsi, trukdė plisti švietimui liaudyje, į masių atsilikimo ir nekultūringumo išlaikymą žiūrėjo kaip į priemonę savo viešpatavimui išlaikyti. Persekiojo, teisė ir žudė pažangiuosius darbo žmones. Vietoje mokyklų ir kultūros įstaigų siautėjo karo lauko teismai, kalėjimai, kartuvės ir trėmimai į katorgą.

Nors šėlo žiauriausia reakcija, bet pažangieji mokslininkai, rašytojai ir menininkai nepalūžo dvasiškai, o ėjo su revoliucine liaudimi.

Labai gražiai pasireiškė kūryboje didieji rusų rašytojai: Puškinas, Lermontovas, Gogolis, Gorkis, Korolenko, Nekrasovas, Turgenėvas, Gercenas, Ščedrinai, Tarasas Ševčenko ir kiti.

Garsusis rašytojas Levas Tolstojus, ryšium su masinėmis mirties bausmėmis, 1908 metais parašė didįjį straipsnį "Negaliu tylėti," kuris sukrėtė viso pasaulio pažangiuosius žmones. Straipsnis prasideda šitaip: "Septyni mirties nuosprendžiai: du Peterburge, vienas Maskvoje, du Penzoje, du Rygoje. Keturios egzekucijos: dvi Chersone, viena Vilniuje, viena Odesoje."

Ir taip kiekviename laikraštyje. Ir tai tęsiasi ne savaitė, ne mėnuo, ne metai, o daug metų. Ir tai dedasi Rusijoje, toje Rusijoje, kur liaudis kiekvieną nubaustąjį laiko nelaimingu žmogumi . . ."

L. Tolstojaus straipsnio ištraukas atspausdino daugelis laikraščių, kurie tuojau pat turėjo sumokėti dideles pabaudas. Vienas Sevastopolio leidėjas išlipdė mieste savo laikraščio numerį su straipsnio "Negaliu tylėti" ištraukomis. Po to straipsnis iš karto pasirodė latvių kalba, o rugpjūtyje pilną jo tekstą atspausdino nelegali Tulos spaustuvė. Šis straipsnis greitai pasirodė perspausdintas visame pasaulyje, o Vokietijoje iš karto pasirodė dviejuose šimtuose laikraščių.

L. Tolstojus meniškai pavaizdavo mirties bausmę ir jos detales. Jis šitaip papasakojo,

kaip buvo pakarta dvylika žmonių: "Sučiupo, uždarė į kalėjimus, sukaustė grandinėmis dvylika vyrų, tėvų, sūnų, tų žmonių, kurių gerumu, darbštumu, kuklumu tik ir remiasi rusų liaudies—gyvenimas. Paskum surišo jiems už nugaros rankas, kad jie negalėtų griebtis virvės, kuria bus kariami, ir atvedė po kartuvėmis . . . Šalia pasmerktųjų eina, nešinas kryžiumi ilgaplaukis šventikas su paausuotu arnotu ir stula. Bausmės vykdymo vadovas kažką sako, sekretorius skaito raštą, ir jam baigus skaityti, ilgaplaukis-popas, kreipdamasis į tuos žmones, kuriuos kiti žmonės rengiasi pasmaugti virvėmis, kalba kažką apie dievą ir Kristų. Tuoj pat po šių žodžių budeliai,—jų keli, nes vienas nepajėgia susidoroti su tokiu sudėtingu uždaviniu,—įtrina muilo skiediniu virvių kilpas, kad geriau slystų, ima sukaustytosius, apgobia juos drobulėmis, užveda ant kartuvių pakylas ir užneria ant kaklų virvių kilpas". . .

L. Tolstojus demaskuodamas carinės vyriausybės nusikaltimus rašė: "Nevalia taip gyventi. Aš bent negaliu taip gyventi, negaliu ir negyvensiu. Dėl to ir rašau ir, kiek pajėgdamas platinasiu, ką parašiau, tiek Rusijoje, tiek ir už jos ribų, kad įvyktų viena iš dviejų: arba liautųsi šie nežmoniški darbai, arba būtų likviduotas mano ryšys su tais darbais: kad arba pasodintų mane į kalėjimą, kur aiškiai žinočiau, jog ne mano labai daromos visos tos baisybės, arba—tai būtų geriausia (taip gerai, kad net nedrįstu svajoti apie tokią laimę)—apgobtu mane, kaip ir anuos dvylika ar dvidešimt valstiečių, drobulė, užmautų mirtininko kepurę ir taip nustumtu nuo suoloelio". . .

L. Tolstojus griežtai pareiškė carinei vyriausybei: "Jūs sakote, jog tai vienintelė priemonė liaudžiai nuraminti ir revoliucijai nuslopinti, bet juk tai aiški netiesa . . . Jūs negalite nuraminti žmonių nepatenkindami paties elementariausio teisingumo reikalavimų, kuriuos kelia visi Rusijos žemdirbiai: panaikinti žemės nuosavybę . . . Jūs negalit nuraminti darbo žmonių, kankindami juos, žudydami, tremdami, so-

Gimimo 80 metų sukaktis

Kazys Kiela

Julius Būtėnas

Kazys Kiela

Kadaise man dirbant V. Atkočiūno spaustu-
vėje Kaune, buvo spausdinama Akiro Biržio
knyga "Biržų apskritis." Joje buvo rašoma apie
buvusios Joniškėlio apskrities buržuazijos kovą
su tarybų valdžia 1919 m., pateikta įvairių
dokumentų, kur dažnai figūravo Kazio Kielos
parašas kaip darbininkų tarybos sekretoriaus.
Sutikęs jį, apie tai papasakojau. Jis po dienos
kitos užėjo į spaustu-
vę pažiūrėti.

— Velniai griebtu, ką dar jie sugalvojo,—pa-
sakė tada Kiela.

Iš kitų buvau girdėjęs, kad jis dėl savo
veiklos, anuomet organizuojant tarybas, nema-
ža nukentėjęs.

Neramus buvo K. Kielos gyvenimo kelias.
Čia tiktų epigrafu jo apsakymo "Gyvatė"
pradžią: "Kreivomis linijomis vingiuojasi žmo-
gaus gyvenimas, ir nėra matininko joms
išmatuoti". . .

Kazys Kiela gimė 1898 m. liepos 13 d.
Saudogalės kaime, Pasvalio rajone. 1909 m.
įstojo į Biržų keturklasę mokyklą kartu su
būsimu poetu Julium Janoniu. Tarybiniais
metais jis parašė įdomių atsiminimų pluoštą
apie J. Janonį Biržų mokykloje. Prasidėjęs
Pirmajam pasauliniam karui, Kiela nuvyko į
Petrogradą. Ten lankė privačius bendrojo
lavinimo kursus. Paskui persikėlė į Voronežą.
1918 m. baigęs mokytojų kursus, vasarą grįžo į
Lietuvą.

Paveiktas Spalio revoliucijos idėjų, Kiela,
grįžęs į gimtąjį kraštą, pasakojo žmonėms apie
Rusijos darbo žmonių kovą, ragino priešintis
okupantams—neduoti išvežti į Vokietiją mate-
rialinių gėrybių. Už tai okupantai jį suėmė ir
uždarė Joniškėlio kalėjime, iš kurio tebuvo
išleistas, vokiečiams visai išsikrausčius iš
Lietuvos.

Išėjęs iš kalėjimo, Kiela aplankė savo gim-
naitį Kazį Baltaragį Meškalaukio kaime, netoli
Joniškėlio. Jisai buvo baigęs realinę gimnaziją,
komunistas. Baltaragis Kielą džiaugsmingai
sutiko. Politinis momentas reikalavo veiklos.
Kaizeriniai okupantai išsidangino, organizavosi
buržuaziniai valsčių komitetai. Tuo tarpu dar-
bininkai ir vargingieji valstiečiai norėjo kito-
kios valdžios.

Kai atėjo žinia, jog Tarybų valdžia įsikūrė
kaimyninėse apskrityse—Siaulių, Panevėžio,
joniškėliečiai nutarė daugiau nebelaukti.

— Vieną dieną, tai buvo 1919 metų sausio
pirmoji pusė, mes sukvietėme į Joniškėlio
dvaro kumetyną visų aplinkinių dvarų darbi-
ninkus,—pasakojo Kiela.—Susirinkusieji išrin-
ko keturių narių Joniškėlio valsčiaus karo
revoliucinį komitetą, kuris perėmė valdžią iš
senojo valsčiaus komiteto. Po poros dienų
nuvyko į Linkuvą, ten sukūrė revoliucinį
komitetą. Žeimelio ir Pasvalio valsčių komitetai
patys persiformavo į karo revoliucinius komite-
tus. Šitaip mes vykdėme revoliuciją . . .—nusi-
šypsojo Kiela.

Na, o paskiau suvažiavę valsčių delegatai
išsirinko apskrities karo revoliucinį komitetą, į
kurį Kiela buvo išrinktas sekretoriumi ir
švietimo skyriaus vedėju. Sausio pabaigoje
buvo išrinkta apskrities darbo žmonių deputatų

taryba. Revoliucinio komiteto nariai buvo išrinkti apskrities vykdomojo komiteto deputatais, išskyrus Baltaragį, kuris norėjo atsidėti valsčiaus darbui.

Kiela tapo apskrities vykdomojo komiteto sekretoriumi. Jo parašą tad randame daugelyje įsakymų ir aplinkraščių.

Nuslopinus Tarybų valdžią, aktyvieji jos kovotojai pasitraukė į Tarybų Rusiją. Traukėsi ir Kiela, bet iš Daugpilio grįžo. Iš karto nuvyko į Kauną, kur jį mažai kas pažinojo. Stoją dirbti į miškų urėdiją raštininku. Netrukus vis tik buvo suimtas. Užtarus urėdijos vadovybei, buvo paleistas ir paliktas policijos priežiūroje.

Skaudžiai Kiela pergyveno bendrą kovos draugų likimą, ypač apgailėjo Baltaragio žūtį: jį sušaudė buržuaziniai nacionalistai Joniškėlyje, nes buvo irgi grįžęs.

— Jis padarė didelę klaidą, kad grįžo į namus,—sakydavo Kiela.—Aš jį atkalbinėjau, bet jis sakėsi niekam bloga nepadaręs, tad už ką jį turėtų persekioti.

Pasitraukęs iš revoliucinės veiklos, Kiela ir toliau palaikė santykius su komunistais, atsidūrusiais pogrindyje. Žymus revoliucinio judėjimo dalyvis Ignas Gaška (1891-1973) atsiminimų knygoje "Kovų augintiniai" rašo, kaip jis, 1920 metais atvykęs į Kauną, ieškojo ryšių su partija ir juos surado Kielai padedant:

"Kazys Kiela mane sutiko visai paprastai, kaip seną pažįstamą, ir pasakė, kad pas jį dažnai užeinąs Karolis Požela.

— Ir šį vakarą žadėjo ateiti,— pridūrė.

Toji žinia mane labai nudžiugino. Dabar buvau įsitikinęs, kad su partija ryšius jau tikrai turėsiu.

Karolio Poželos teko laukti neilgai. Netrukus jis įžengė pro duris . . ."

Atlikus trejų metų karo prievolę, kiek nukrypo nuo Kielos žvalgybos dėmesys. Po to buvo gavęs mokytojo vietą Rokiškio apskrityje, bet po kurio laiko klerikalinė švietimo vadovybė atleido iš darbo už tai, kad palaikė ryšius su pažangiomis jaunimo organizacijomis. 1926 metais išrinkus naują seimą ir pasitraukus klerikalams iš valdžios, vėl grįžo į tą pačią mokyklą, tik neilgam: po fašistinio perversmo jį policija iš klasės išvedė ir uždarė kalėjimą. Paleistas iš kalėjimo, Kiela išvyko į Latviją, kurį laiką gyveno Rygoje. Paskiau grįžęs Kaunan, ėmėsi literatūrinio darbo.

1926 metais išėjo pirmas Kielos apsakymų rinkinys "Tarp garuojančių nuodų." Jis bendradarbiavo K. Binkio redaguotame iliustruotame

žurnale "Mūsų dienos," J. Paleckio—"Naujame žodyje," o taip pat "Lietuvos žiniose." 1929 m. "Spaudos fondas" išleido naują jo apsakymų rinkinį "Likimo grimasos," o 1933 m. pasirodė trečias rinkinys—"Ežeras išskrido." Kiela buvo pakviestas dirbti į laikraščių ir knygų leidyklą "Naujas žodis," ėmėsi vertimų—pateikė S. Žeromskio bei I. Erenburgo kūrinių vertimų.

Bankrotavus "Naujo žodžio" bendrovei, Kiela perėjo dirbti į Kauno miesto savivaldybę. Susidomėjo istorine tematika. Rašė apybraižas apie raganų deginimą ir kitus praeities žiaurios dalykus. "Trečio fronto" viršelyje bendradarbių sąrašė figūruoja Kielos pavardė, nors žurnale nebuvo nieko jo idėta. Jis palaikė bičiulystę su P. Cvirka, A. Venclova, K. Boruta.

Atkūrus Tarybų valdžią, tebedirbo savivaldybėje, paskiau perėjo į viešbučių trestą. Tose pareigose buvo ir hitlerinės okupacijos pradžioje, tik 1943 metų rudenį, gresiant pavojui, kad gali būti išvežtas į Vokietiją, pasitraukė iš Kauno į gimtąsias apylinkes. Dirbdamas viešbučių treste, padėjo ne vienam besislapstančiam okupacijos metais.

Netrukus po Vilniaus išvadavimo Kiela atsirado respublikos sostinėje, dirbo Švietimo liaudies komisariate, po to kurį laiką Eltoje vertėju. Vėliau vertė grožinę literatūrą ir lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į rusų kalbą (jų tarpe išvertė J. Baltušio "Parduotas vasaras").

Apskritai Kazys Kiela buvo įdomus pasakotojas. Tie jo pasakojimai panešėjo į nuotykių literatūros gabalus: čia jis užkliūva už diversantų, čia susiduria su kitais įtartinais tipais. Atrodė, kad niekam taip neatsitinka, kaip jam . . .

Tiek Kaune, tiek Vilniuje Kiela artimai draugavo su geografą P. Sinkūnu (1891-1970), švelnaus ir atlaidaus būdo žmogum. Kiela kalbėjo šiurkštoku balsu ir mėgdavo apie pažįstamus daugiau iš neigiamos pusės atsiliiepti. Bet tai netrukė jiedviem draugauti. Atėjęs į kavinę, P. Sinkūnas tuoj klausdavo: "Ar nematėte Kielos?" Savo ruožtu Kiela: "Ar Sinkūnas dar nebuvo atėjęs?" Atrodo, kad jiedu vienas antrą papildė: Sinkūnas stengėsi išblaškyti Kielos niūrumą, o šis—prilaukyti Sinkūno naivų patiklumą.

Mirė Kazys Kiela 1963 m. balandžio 28 d. Crupė draugų nulydėjome jo palaikus į naująsias Rasas ant kalnelio. Ir ten man teko tarti atsisveikinamuosius žodžius. Savo kalboje kaip

tik pabrėžiau velionio nuopelnus, kuriant tarybas Lietuvoje 1919 metais.

Pirmas Kielos apsakymų rinkinys išėjo tuo metu, kai nebuvo jokios cenzūros. Mat, susidarius liaudininkų ir socialdemokratų koalicinei vyriausybei, spaudos cenzūra buvo panaikinta. Užtat Kauno vyskupijos vadovai tą Kielos knygelę prakeikė ir įtraukė į draudžiamųjų katalikams skaityti knygų sąrašą. Minėtas rinkinys meniniu požiūriu buvo silpnokas. Jį rašydamas, autorius turėjo propagandinį tikslą.

Recenzuodamas Kielos rinkinį „Ežeras išskrido“, J. Šimkus rašė: „Kielos stilius pasidaręs beveik lakoniškas ir labai gyvas bei spalvingas. Šiuo atžvilgiu jam vargu ką begalima primesti. Pagyvinęs pastabumą, Kiela savo novelėms suteikia spalvingesnį koloritą ir, be to, vyksmą priartina tikrovei. Jis pasirenka charakteringas fabulas.“

Po karo išleista Kielos prozos dvi rinktinės: „Slogi naktis“ (1958) ir „Karvės oda“ (1970). Jo

kūryba idėjiniu ir meniniu atžvilgiu nelygi—šalia pažangaus antifašistinio turinio apsakymų yra sentimentalų, nenatūraliomis situacijomis pagrįstų kūrinių. Geriausiuose Kielos apsakymuose („Pro vilko duobę“, „Džiunglių motyvai“, „Gyvatė“, „Nebešaudu“ ir kt.) kritikuoja ma buržuazinė moralė, atskleidžiami kapitalistinės visuomenės socialiniai kontrastai, smerkiamas išnaudojimas. Nemaža apsakymų meilės, šeimos temomis atspindi miesčionijos gyvenimą, jos siaurą akiratį. Palyginti taikliai Kielos apsakymus aptarė rašytojas A. Baltrūnas savo pastabose pirmosios rinktinės pabaigoje, pažymėdamas, kad jo apsakymai nepretenduoja į lietuvių literatūros klasikinius pavyzdžius, bet gali padėti skaitytojui „giliau suprasti niūrią praeitį buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje metais, o idėjiniai bei meniniai apsakymų savitumai—ryškiau išivaizduoti sudėtingą, kupiną prieštaravimų kūrybinę atmosferą, kurioje kristalizavosi ir susiformavo kritinis lietuvių literatūros realizmas.“

Ką žinome apie Baltarusijos lietuvius

Filol. k. ALOYZAS VIDUGIRIS

Dabartinėje Baltarusijos TSR teritorijoje gyvenančius lietuvius (tiksliau — lietuviškai kalbančius arba mokančius kalbėti žmones) pagal kilmę galima skirti į dvi grupes: nuo seno gyvenančius vietinius gyventojus ir vėliau apsigyvenusius, t. y. atsikėlėjus.

Vietinių lietuviškai kalbančių gyventojų yra nepalyginamai daugiau negu atsikėlusiųjų. Absoluti jų dauguma gyvena šlaurės vakarų Baltarusijoje, daugiausia su Lietuvos TSR susisiekiančiuose rajonuose, kaip antai: Breslaujos arba Braslavo, Pastovių (Vitebsko srt.), Astravo, įvijos,

Varenavo (kuris seniau vadinosi Baltatna), Gardino (Gardino srt.) ir kt.

Vėliau į Baltarusiją nusikėlusių lietuvių gyvena įvairiuose miestuose ir kaimuose. Tai daugiausia neseni išėję iš įvairių Lietuvos vietų. Pvz., Borisovo, Mogiliovo, Mstislavlio, Oršos, Polocko, Vitebsko ir kt. rajonuose pasitaiko didesnių ar mažesnių kaimų, įsikūrusių XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, pirktose buvusių dvarų žemėse. Pastaruoju metu daugelis tų išėjęjų palikuonių baigia persikelti į miestus (dalis jų grįžo į Lietuvą) arba asimilluotis su vietos gyventojais.

Dėl įvairių istorinių politinio, ekonominio ir kultūrinio pobūdžio priežasčių visiškai suslavėjus tarpinėms apylinkėms, dalis šių senųjų lietuviškų vietų su pagrindiniu lietuvių kalbos plotu betarpiškai nebesusisiekia. Tokios nuo pagrindinio lietuvių kalbos masyvo atitrūkusios, baltarusių ir iš dalies lenkų kalbų izoliuotos, lietuviškos vietos vadinamos „salomis“.

Tai lietuviškų kaimų grupės apie Gervėčius (Astravo raj.), Lazūnus (Ivijos raj.), Zietelą (Zietelos arba Diatlovo raj., Gardino srt.) (MG, 1975, Nr. 6) ir kt. Gervėčių ir Lazūnų lietuviškos salos yra palyginti nesenos, su pagrindiniu lietuvių kalbos plotu nebesusisiekiančios maždaug nuo XIX a. antrosios pusės. Seniausia, Zietelos sala, išlikusi nuo XIII—XVI a. (MG, 1975, Nr. 8).

Kaimai, kuriuose yra daugiau ar mažiau lietuviškai kalbančių ar mokančių kalbėti žmonių, eina pramaišiai su baltarusiškais ir iš dalies lenkiškais kaimais (daugelyje jų anksčiau gyventojai irgi kalbėję lietuviškai). Gana plačiai tokių kaimų išlikę vakarinėje Breslaujos raj. dalyje, daugiausia apie Apsą, mažiau Vidžių, Drūkšių (Drisvėtų) ir vakarinėje Breslaujos apyl. dalyje. Vyresniosios kartos atskirų šeimų ar asmenų iš seno yra išlikę vakarinėje Pastovių raj. dalyje, maždaug tarp Kazėnų, Pastovių, Kamojų ir Lentupio, taip pat tarp Lentupio ir Klukščionių. Didžiausią pramaišiai (lietuviškai, baltarusiškai ir iš dalies lenkiškai) kalbančių žmonių masyvą sudaro Varenavo rajonas. Siek tiek lietuviškai mokančių dar galima sutikti šiaurinėje Lydos raj. dalyje į šiaurę nuo Žirmūnų. Gardino rajone kiek daugiau lietuviškai kalbančių gyvena Lietuvos TSR pasienyje — Pervalko, Parlečės, mažiau Ašiužios (Hožos) apyl. ir kt.

Apskritai lietuvių kalba čia išsilaikusi gana nevienodai. Daugiausia lietuviškai kalbančių įvairių kartų atstovų yra Gervėčių ir Pelesos apylinkėse. Kitur lietuvių kalba geriau išsilaikusi tik pavieniuose kaimuose ir tai dažnai nebe visose šeimose vienuodai, pvz., Dočiškų (į šiaurę nuo Rodūnios), Piltakainio, Plikių, Sklodonių (į rytus nuo Rodūnios), Dainavos, Bleliūnų, Ramaškonų, Staniškių (į rytus nuo Varenavo), Dvárčinių, Misų, Šalnakandžių, Zabárninkų (apie Apsą) ir kt. Daugelyje kitų vadinamųjų lietuviškų kaimų lietuviškai kalba arba moka kalbėti paprastai tik vyresniosios kartos atstovai. Daug kur apie Armoniškes, Asavą, Nočią, Rodūnią, Brėslaują ir kt. gerai kalba tik vyriausios kartos atstovai.

Dauguma minėtų rajonų lietuviškų vietų gyventojai yra dvikalbiai, kartais trikalbiai ar keturkalbiai. Be

lietuvių kalbos, kuria paprastai kalbama šeimose ir kalmynų ar gliminių susibūrimuose, bemaž visi geriau ar blogiau moka ir baltarusiškai. Vyresniosios kartos atstovai dar neblogai moka lenkiškai, o jaunesniosios — rusiškai. Baltarusių kalba čia vyrauja ne tik kaip viešoji kalba, bet dažnai ir kaip šeimos.

Priklausymą katalikų religijai XIX a. neretai imta tapatinti su lenkų nacionaline priklausomybe. Todėl nors šiame krašte vyravo kalbinė įvairovė, dauguma gyventojų pagal čia vyraujančią katalikų tikybą save pradėjo laikyti lenkais.

Vis dėlto baltarusių kalba ne tik nesidavė lengvai išstumiami lenkų kalbos, bet maždaug nuo XIX a. vidurio pradėjo sparčiai plisti. Jai čia įsivyravoti padėjo nemaža aplinkybių. Kadangi lietuvių etniniai pakraščiai iš seno slejosi su baltarusių plotais, todėl baltarusių kalba iš tradicijos atliko tarpusavio bendravimo priemonės vaidmenį. Baltarusių, kaip zoninės arba regioninės, kalbos vaidmuo čia ypač sustiprėjo XIX amžiuje.

1970 m. surašymo duomenimis lietuviams save laikančių žmonių Baltarusijos TSR buvo 8092 gyventojai (kartu su nevietiniais). Iš viso Baltarusijos miestuose gyveno 3291 lietuvis, iš kurių 1898 žmonės gimtąja kalba laikė lietuvių, 1096 — rusų, 281 — baltarusių, 16 — kitas kalbas. Iš viso kaime gyvenusių 4801 gimtąja laikė lietuvių kalbą 3704, rusų — 230, baltarusių — 853, kitas kalbas — 14. Tokiose statistikose paprastai atsispindi pačių asmenų tautybė, bet ne visada gimtoji ar faktiškoji dažniausiai vartojama kalba.

Baltarusijoje gyvenančių lietuvių arba lietuviškai kalbančių gyventojų kultūrinis gyvenimas irgi nėra visur vienodas. Gervėčių ir Pelesos apylinkių gyventojams pagelaujant nuo 1956 m. daugelyje mokyklų iki 8 klasės buvo pradėta dėstyti lietuvių kalba (kartu vietoje buv. baltarusiškų atidarant mokyklas rusų dėstomąja kalba). Pvz., Gervėčių apyl. lietuvių kalba dėstoma Gervėčių vidurinėje mokykloje, Girių aštuonmetėje ir Rimdžiūnų pradžios mokykloje, Pelesos apyl. — Pelesos ir Pavalakės aštuonmetėje mokyklose. Kurį laiką (iki uždarymo, nebesusidarius reikiamo mokinių skaičiaus) lietuvių kalba dė-

tyta dar Dubinių (Pelesos apyl.) ir Gėlių (Gervėčių apyl.) pradžios mokyklose.

Kalbinio požiūriu šie Baltarusijos TSR lietuviški pakraščiai sudaro iš esmės pagrindinių lietuvių kalbos tarmių tęsinį už Lietuvos respublikos ribų. Į rytus nuo Lietuvos sienų išlikusios lietuvių šnektos apie Apsą, Kamojus, Gervėčius, Lazūnus ir kt. priklauso rytų aukštaičių vilniškių patarmei, o į pietus, t. y. apie Armoniškės, Asavą, Benekainis, Kauleliškes, Nočia, Pelesą, Rodūnią, Varenavą, Pariečę, Pervalką ir kt. — pietų aukštaičių patarmei. Pagal ankstesnę tarmių klasifikaciją pietrytiniai lietuvių kalbos ploto pakraščiai dar kartais vadinami dzūkais ir atitinkamai skirstomi į rytų ir vakarų dzūkų patarmes. Išsiskiria tik Zietelos lietuvių šnektą, savo pagrindinėmis ypatybėmis sutampanti su vakarų (pagal ankstesnę klasifikaciją su vidurio) aukštaičių tarme.

Visos tų lietuviškų pakraščių, ypač salų, šnektos, nors ir turi daug bendrų ypatybių, yra nepaprastai savitos, dėl izoliacijos išlaikiusios nemažą archaiskų bruožų, o dėl artimų kontaktų su slavų kalbomis sukūrusios įdomių naujybių. Kadangi tų lietuviškų vietų tarpusavio kontaktai ir kontaktai su pagrindinio lietuvių kalbos

ploto atstovais ilgą laiką buvo menki, todėl neretai skiriasi ne tik apylinkių ar kaimų grupių, bet ir atskirų kaimų šnektos.

Dėl visų tų savitumų ir šiaurvakarinių Baltarusijos, ir pietrytinių Lietuvos pakraščių šnektos seniai vilioja įvairių tautų kalbininkus. Atskiras šnektas ar jų grupes tyrinėjo E. Volteris, K. Būga, J. Jablonskis, J. Rozvadovskis, O. Brochas, E. Frenkelis, J. Endzelynas, J. Otremskis, J. Balčikonis, J. Senkus, Ch. Stangas, P. Aruma ir kt. Nusikėlusių lietuvių Maltavos kaimo (Mstislavlio raj.) šnektą tyrinėjo M. Kindurytė-Sivickienė. Ir dabar, plečiantis baltų-slavų kalbų ryšių tyrinėjimui, į tų šnektų teritorijas bene kasmet atvyksta vis daugiau tyrinėtojų iš įvairių Tarybų Sąjungos mokslo centrų — Maskvos, Vilniaus, Minsko, Kljevo, Leningrado ir kt.

Ne kartą čia buvo atvykusios įvairios specialios teminės — dialektologinės, toponiminės, tautosakinės, etnografinės — arba kompleksinės ekspedicijos.

Mokslas ir gyvenimas
1978-8

Išmintis

A. Maldonis

Mažiau tiki sava narsa,
Nelauki didelių stebuklų,
Suvokęs, kaip viena tiesa
Gyventi kitai tiesai trukdo.

Koks būna ankštas dviem lokiam
Neį ir minkšiai paklotas guolis.
Kaip šnypščia viename take
Dvi gulbės — baltosios gražuolės.

Ir mūs šventoji patirtis,
Paiekusi staiga į erdvę,

Praranda lyg būry vabzdys
Savąją išskirtinę vertę.

Ir jė, švytėjusių margai,
Po kryžkelių ir po virazų
Bendroji išmintis pilkai
Kaip laiptų turėklus nudažo.

Su jais veržies, su jais grįžti,
Sparnus suglaudęs ar išskleidęs.
Ir vis lėčiau kyli aukštyn,
Ir vis gražiau į žemę leidies.

KNYGA APIE VYT. PUTNĄ

ANT. KUBILIUS

Šiais metais, kai Tarybinė Armija švenčia savo 60-ąsias gimimo metines, "Minties" leidykla išleis karinio istoriko ir rašytojo K. Belockio knygą "Komisaras, karvedys, rašytojas." Tai išsamus pasakojimas apie Vytautą Putną,—pilietišio karo dalyvį, vėliau tapusį įžymiu kariu veikėju, diplomatu ir rašytoju. Apybraiža prasideda kautynių Rytų fronte prie Kazanės aprašymu ir baigiasi Kronštato maišto sutriuškinimu. Kitaip tariant, ji apima visą pilietišio karo laikotarpį ir pirmuosius pokario metus.

Knyga parašyta remiantis V. Lenino veikalais, Tarybinės Armijos centrinio valstybinio archyvo fondais, 1918-1920 metų spauda, memuarais. Autorius, gerai išstudijavęs karinę—istorinę literatūrą, savo kūriniu stengiasi ją papildyti, pateikdamas kai kuriuos iki šiol neskelbtus dokumentus bei istorinių įvykių dalyvių atsiminimus.

Pirmasis knygos skyrius pasakoja apie pradinį pilietišio karo etapą, kai Raudonoji Armija faktiškai tikrai kūrėsi. Šis etapas susijęs su baltųjų čekų ir slovākų sukilimu, užsienio intervencijos pradžia ir baltųjų jėgų konsolidacija. Beje, šis periodas patraukė kelių kartų istorijos tyrinėtojų dėmesį. Grožinėje literatūroje jį aprašė V. Višnevskis ir A. Serafimovičius, memuaruose—Pilietišio karo dalyviai, jų tarpe M. Tučačevskis ir pats V. Put-

na. Pastarojo kūryboje glaudžiai siejasi įvykių dalyvio autentiškumas ir menininko vaizdavimo jėga. Todėl ir pačios V. Putnos knygos priskirtinos prie geriausių kūrinių apie istorinius pilietišio karo įvykius.

K. Belockis apybraižoje "Komisaras, karvedys, rašytojas" piešia plačią mūšių, ginant Svižaką, panoramą. Joje pirmą kart ryškiau iškyta V. Putnos figūra, neatskiriama susijusi su pirmaisiais Raudonosios Armijos laimėjimais.

Antrame skyriuje autorius dėmesys skiriamas Raudonojoje Armijoje įvestam karinių komisarų institutui. V. Putna—ne tik vienos Raudonosios Armijos divizijų karinis komisaras. Jis savyje jungia politinio darbuotojo talentą ir kovinius karo vado gabumus. K. Belockis įvairiomis vaizdavimo priemonėmis kuria atsidadavusio revoliucijai, drąsaus ir jautraus žmogaus paveikslą. Žmogaus, kuris visą savo asmeninį gyvenimą paskyrė vienam tikslui—nugalėti Tarybų valdžios priešus.

Įtikinamai parodytos kariu veiksmų peripetijos, karo sunkumai, Raudonosios Armijos karių didvyriškumas ir pasiaukojimas.

Trečias skyrius pradeda Pietinės kariuomenės grupės, vadovaujamos M. Frunzės, kontrasmūgiu. Jo paskutiniai puslapiai—apie 5-osios armijos žygio Sibire

pabaigą. Skyriuje atsispindi apybraižos herojaus biografiijoje naujas etapas—Vytautas Putna tampa karo vadu. Jo vadovaujami kariai kaudasi prie Birsko, vaduoja Zlatouską, pasiekia pergalę prie Trebušno.

Ketvirtas skyrius—apie Vytauto Putnos veiklą Vakarų fronte, kurio mastai ir uždaviniai nepaprastai dideli. Juos sprendžiant, svarbų vaidmenį vaidina 27-oji Omsko divizija, kuriai vadovavo V. Putna. Pastarasis dabar išryškėja ne tik kaip prityręs taktikas, bet ir kaip talentingas strategas, vadas—mąstytojas. Jis pasižymi ne tik puolamosiose operacijose, bet ir Raudonajai armijai traukiantis. Autorius aprašo revoliucinio karo patosą, parodo, jog kiekvienas Raudonosios Armijos kovotojas supranta savo atsakomybę už pirmąją pasaulijje darbininkų ir valstiečių Tėvynę, jaučia ištikimybę pasaulinės revoliucijos idealams, o taip pat savo internacionalinę klasinę pareigą.

Ir kaip jau minėjome, knygos pabaigoje—Kronštato maišto numalšinimas. Organizuojant pergalę prieš tvirtovėje sukilusius Tarybų valdžios priešus, dalyvavo geriausios bolševikų partijos jėgos. Operacijai vadovavo įžymus revoliucijos karvedys M. Tučačevskis. Politinį darbą karių tarpe dirbo ypatingieji partijos CK įgaliotiniai—A. Bubnovas, K. Vorosilovas, V. Zatorskis ir kiti,

Raudonųjų šturmuotojų kolonas cementavo daugiau kaip 300 partijos X suvažiavimo delegatų.

M. Tuchačevskiui prašant, nuo Gomelio prie Kronštato buvo permesta 27-oji Omsko divizija. Malšinant Kronštato tvirtovę V. Putnos vaidmenį sunku pervertinti. Kaip Kronštato fronto vyriausias vadas jis pasirašė pranešimą

apie tvirtovės paėmimą ir maištininkų vadeivų pabėgimą.

Baigiant K. Belockio knygos "Komisaras, karvedys, rašytojas" apžvalgą, norisi pažymėti, kad beveik visuose skyriuose autorius panaudojo ir paties V. Putnos kūrinius. Rašytojas Putna labai papildė Putną komisarą ir karvedį. Ypač ten, kur reikia

karinių veiksmų aprašymui autentiškumo. Ir tai suprantama—kas gali geriau, įtaigiau apie juos pasakyti, negu žmogus visą tai asmeniškai patyręs, o vėliau apmąstęs.

Aptarta knyga skiepija meilę Tėvynei, žadina proletarinio internacionalizmo jausmus, supažindina su mūsų tėvų revoliucinėmis ir kovinėmis tradicijomis.

EDUARDAS MIEŽELAITIS

Gintaro kontinentas

*Padėkman ant peties oranžinio aguonos žiedo
Grakštumo savo galvą—mano žydras bučinys
Nutūps tarsi naktinė peteliškė ir aksomo
Sparnais nuo veido žiedlapių nubrauks
Elegiška sutviskusių naktinę žvaigždę—rasą
Ir, žinoma, suvalgys visą žiedo medų. O
Mėnulio pilnatis spalvos mirtis, kuri
Už durų tarsi kaimo pienininkė stovi
Ir kantriai laukia, kad atidarytų jai duris,
Nedrąsiai pasibels lakštingalos snapu. Tegu
Jinai dar kiek pastovi ir palaukia, nes nebūs
Kam durų jai atidaryti—mes abudu būsim
Naktinio bučinio, šitos žydrosios*

*pievų peteliškės
Sparneliais iškeliaugę jau į gintarinį kontinentą,
Kur mėnesiena nieko nekainuoja. Taigi čia
Mes išsimaudysim medaus šaltinyje, paskui
Žvaigždėkaitoje visiškai apdžiūsime. Ir kol
Medum sudrėkę mūsų kūnai džiūs, per pusę
Suvalgysime amžinąjį obuolį. Manau, kartu
Prasmegsime jį su gintarinėmis sėklomis. O paskui
Prasmegsime kaip du laivai į juodą prarają,
Į patį šios visatos dugną, kur užmigę plauko
Svajonių palaikai ir dar negimę jų mirażai.
Čia visada mes laukiami svečiai—*

*kaip paukščiai
Saulėtekio metu. Bet jie tuo tarpu dar
sapnuoja.
O mes, pražilus marmurine mano Chloja,
Išvykstame į dangų.*

O mirtis palauks viena už durų . . .

Didelis Amerikos lietuvių indėlis

J. Rimkevičius

“Aušra rytas, aušta naujas”—toku pavadinimu “Versmių” serijoje Vilniuje, praėjusių metų pabaigoje, išėjo XIX amžiaus pabaigos—XX amžiaus pradžios revoliucinės demokratinės lietuvių poezijos knyga. Apie šios poezijos bibliotekos serijos, pavadintos “Versme,” knygas kadaise buvo rašyta “Vilnyje.” Tai—akademiškai paruošti lietuvių poezijos ištakose buvusios kūrybos rinkiniai. Jų autoriai—XIX a.—XX a. pradžios poetai, kurie netapę savo lyrika mūsų literatūros klasikais, kokių, pavyzdžiui, buvo Maironis, lietuvių literatūros istorijoje suvaidino pastebimą, o kartais labai įžymų vaidmenį. “Versmių” serijoje jau išėjo Petro Armino-Trupinėlio “Eilės” (1970), Kajetono Aleknavičiaus “Kikilis laibakojis” (1971), Antano Klemento “Žemaitiška giesmelė” (1972), Stanislovo Dagilio “Lietuviškasis šiupinys” (1973), Antano Strazdo “Giesmė apie siratas” (1974), Prano Vaičiailio “Lėkite, dainos” (1975), Vinco Kudirkos “Laisvos valandos” (1976), revoliucinės demokratinės poezijos rinkinys “Aušra rytas, aušta naujas” (1977), o šiemet pasirodė Antano Vienažindžio “Kaipgi gražus gražus.”

Tai—iš tikro graži mūsų poezijos knygų serija, kurios leidimas dar sykį paliudija, koki didelį dėmesį skiria lietuviškos kūrybos praeities palikimui skelbti Tarybų Lietuvos leidėjai. Tačiau mūsų dėmesys rinkiniui “Aušta rytas, aušta naujas,” yra ypatingas dėl vienos priežasties: nė vienoje knygoje taip neišryškėja Amerikos lietuvių vaidmuo mūsų lietuviškoje literatūroje kaip šioje.

Atsiverskime paaiškinimų skyrių: jame nuolat nurodomi emigraciniai šaltiniai. Daugelis knygai parinktų eilėraščių paimta iš “Vienybės lietuvininkų,” “Keleivio,” “Kovos,” “Pirmyn,” “Lietuvio,” “Naujos gadinės,” “Lietuviškojo balso,” “Darbininkų vilties” ir kt. Tai rodo, kad carinės reakcijos sąlygomis, kai buvo draudžiamas lietuviškas raštas, persekiojama demokratinė mintis, lietuvių demokratiniai ir revoliuciniai autoriai savo kovingą poeziją daugiausia galėjo spausdinti kaip tik JAV lietuvių pažangiojoje spaudoje. Tai didis JAV lietuvių spaudos nuopelnas demokratinėi lietuvių literatūrai.

Lietuvių kultūros istorijoje visuomet prisimename, kad JAV lietuviai, pasinaudodami tam tikromis buržuazinėmis Amerikos laisvėmis, kurių negalėjo būti pusiau feodalinėje, monarchinėje Rusijos imperijoje, atliko svarbų darbą, ugdant darbininkišką, socialistinę spaudą ir organizaciją. Tad daugelis ir Lietuvoje gyvenusių rašytojų XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje savo kūrybą siuntė į Amerikos lietuvių spaudą. Štai J. Biliūno eilėraštis “Esmu tau dėkingas” buvo išspausdintas “Vienybėje lietuvininkų.” “Kovoje” savo eiles spausdino Jovaras. “Lietuviškajame balse,” kurį leido J. Šliūpas, “Dueta” išspausdino J. Mačys-Kėkštas. Tokių pavyzdžių yra ne vienas.

Dar daugiau: didžiąją dalį demokratinės ir revoliucinės poezijos sukūrė JAV gyvenę autoriai. Štai iš apie 40 knygoje abėcėlės tvarka spausdinamų literatūrų daugiau kaip 20 gyveno ir rašė Amerikoje: J. Andziulaitis-Kalnėnas, J. Baltrušaitis, J. Baniulis, P. Bukšnaitis, V. Daukšys, J. Gegužis, M. Homolickis, V. Jakštys, K. Jurgelionis, J. Mačys-Kėkštas, J. Ramanauskas, S. Strazdas, J. O. Širvydas, V. Račkauskas-K. Vairas ir kt.

Gaila, jog įdomioje, įvairiapusiškai demokratinės ir revoliucinės lietuvių poezijos savybes aptariančioje A. Vaitiekūnienės įžangoje į šį išėivijos indėlį neatkreipiamas dėmesys. Jo pasigendame ne tiek todėl, kad kažkieno nuopelnai būtų be reikalo apeiti, bet todėl, kad aktyvus išėivijos dalyvavimas šios poezijos kūrime apibūdina tam tikrą mūsų XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios literatūros istorinę ir kūrybinę specifiką, jos vystymosi sąlygų ypatumus.

Supažindinant su knyga “Aušta rytas, aušta naujas,” norisi atkreipti dėmesį dar į kelis momentus.

Pirmiausia, šiame rinkinyje yra nemaža autorių, kurie kadais buvę demokratiškai nusiteikę, vėliau pasitraukė iš pažangaus judėjimo arba net ir tapo jo priešais. Kai kurių autorių patekimas į demokratinės ir dargi revoliucinės poezijos kūrėjų knygą galėtų pabaigoje, būta nukrypimų, politinės renegatystės. Tačiau kaip tik ši knyga teisingai

sprendžia literatūros palikimo problemą: objektyvi, istorinė kūrybos reikšmė marksistų nesutapatinama su autoriaus biografija ir net jo politinėmis pažiūromis. Literatūros istorijoje esama daug pavyzdžių, kai rašytojo idėjinį ribotumą praaugdavo jo talentas ir pažangi kūryba. Tokių pavyzdžių duoda ir išeiviška literatūra.

Prisiminkime, kaip V. Kapsukas, gyvendamas JAV, vertino Kl. Jurgelionio lyriką. Žinomas poetas jau tada buvo pasitraukęs iš darbininkų judėjimo, o jo kūryboje atsispindėjo svetimos demokratinei poezijai estetizavimo smulkiaburžuazinės inteligentijos dvasios blaškymosi nuotaikos. Atrodytų, to užtektų, kad būtų atsisakyta priimti tokią kūrybą. V. Kapsukas, suvokdamas marksistinius-lenininius literatūros vertinimo principus, atskleidė Kl. Jurgelionio idėjinį regresą: poetas, kuris kažkada buvo revoliucionierius, o dabar—“Vienok tai yra klaidžiojančios, nerimstančios ir savo idealo nerandančios sielos poezija.” Ką, argi dėl to visiškai tokių poetų, kaip Kl. Jurgelionis, reikia atsisakyti pažangiam, revoliucingai nusiteikusiam skaitytojui? V. Kapsukas daro kitą išvadą: “Šviesiosios ateities poetai, kovotojai poetai, paims iš jų tai, kas yra pas juos gera (gilią sielą, tobulesnę formą, motyvų įvairumą) ir neš į darbininkų minias.”

Dažno rašytojo biografijose rasime klystkelių ir didesnių nelaimių. Bet jeigu dėl to mesime iš savo apyvartos ir jų visą kūrybą, tai bus visai neteisinga, nemarksistiška. Ir čia būtume neteisūs, jeigu naudotume skirtingus kriterijus dideliems rašytojams ir eiliniams literatams, elgtumės subjektyvistiškai ir savivaliautume: atseit, didesnis talentas lengviau pateisina klaidas (pav., kas galima būtų Maironiui, tas negalima J. O. Širvydui, kas galima N. Gogoliui, tas negalima V. Kudirkai ir pan.) Didelio talento klaidos dargi pavojingesnės, negu eilinio literato. Aklas kūrybos sutapatinimas su biografija nėra marksistinis metodas.

Kai J. Baniulis, J. Gegužis, Kl. Jurgelionis, S. Strazdas ar J. O. Širvydas rašė antikapitalistines, antidespotines eiles, jie tai darė nuoširdžiai, jie tada dalyvavo pažangiam judėjime. Kai jie pasitraukė iš socialistinės veiklos, netgi tapo jos išdavikais ir jos priešais, jų ankstesnės demokratinės kūrybos istorinė vertė ir vaidmuo neišnyko: žinodami ir smerkdami ne vieno jų vėliau reakcingus ar net renegatinius posūkius, mes, pažangūs lietuviai, pasiliecame teisę išsaugoti jų demokratinę

kūrybos dalį. Juk žinodami J. Šliūpo priešiskumą revoliuciniam judėjimui, mes su pagarba prisimename ir aukštai vertiname tai, kad būtent J. Šliūpas savo jaunystėje labiausiai nusipelnė socializmo idėjų paskleidimui. Ir ne vienas čia paminėtų, vėliau pasitraukusių iš pažangios veiklos, išeivijos literatų XX a. pradžioje atliko labai teigiamą vaidmenį, o jų kūryba pagrįstai išlieka demokratinės ir revoliucinės poezijos istorijoje. Pavyzdžiui, kiekvienas čia pateiktas S. Strazdo, kurio renegatystė tikrai buvo negarbinga, eilėraštis dvelkia revoliucingumu, antikapitalistiniu įsitikinimu, tad jie ir atliko savo objektyvų pažangų vaidmenį. Juk ir knygos pavadinimą davė viena S. Strazdo eilučių—“Aušta rytas, aušta naujas.”

Pagaliau ta poezija yra svarbus socializmo ir antikapitalizmo idėjų jėgos ir įtakos liudiniukas: tos idėjos buvo tokios stiprios, jog įtraukė į savo sūkurį ir ne vieną kitos ideologinės aplinkos literatą! Pav., VI. Mongirdas buvo dvasininku Aukštadvaryje, bet pas jį pažangių knygų gaudavo V. Andriulis, jis simpatizavo demokratinėmis idėjomis, tad ir jo demokratinė kūryba pateko į šį rinkinį.

Antra: jaučiasi, jog apie neretą autorių Lietuvoje dar stokoja žinių. Gaila, kad knygoje nėra biografijų, tad sunku spręsti, kiek tų žinių stokoja. Bet štai tokio I. Levano, M. Dusevičiaus, B. Žiūrio ir kt. nėra net gyvenimo datų. Ar nereikėtų, kad, kas tuos žmones prisimena, padėti papildyti žinias? Gal kas juos prisimena, žinote, tai parašykite mums.

Baltoji naktis

Ji tik nugali dieną, o laikas
Lekia savo ratu tarsi mes,
Dar nustebe, kad žiedlapiai laikos
Ant alyvų. O iš versmės

Ir į ežerą, tyliai užankantį,
Ir į deltą, kur teka šviesa,
Ir į juodo bazalto antkapį --
Jos mažytė dalis. Visa

Ji anapus, užu pušynų,
Bet ieškoti geriau savyje
Paslapties, nes niekas nežino,
Kur ji baigias. Ir tiesias į ją

Jaunos akys, nes laikas kaip ledas
Tik dreifuoja, o tirpstame mes,
Ir baltoji naktis dieną vedas,
Kol pakyla vanduo iš gelmės.

Stasys Jonauskas

Kelias į pripažinimą

Petras Braženas

Rašytojas Vytautas Bubnys

Beveik prieš dvidešimt metų pasirodė pirmoji Vytauto Bubnio apysaka "Beržai svyruokliai," su vienu palankumu sutikta ir skaitytojų, ir profesionaliosios kritikos. Du intensyvaus kūrybinio darbo dešimtmečiai—beveik pusantros dešimties knygų. Kai kurios iš jų ne kartą išleistos pakartotinai, išverstos į lenkų, vokiečių, čekų, estų, latvių, rusų, kitų tarybinių tautų ir socialistinių šalių kalbas. Sėkmingai susiklostė autoriaus santykiai su kinematografija: jo apysakos "Arberonas" pagrindu pastatytas filmas "Mažoji išpažintis." Pagal jo romaną "Po vasaros dangum" susukta kino juosta "Perskeltas dangus" priklauso prie įdomiausių Lietuvos kino studijos darbų. Ekranizuojamas paskutinis rašytojo romanas.

Neaplenkė Vytauto Bubnio ir pelnytą pripažinimą bei įvertinimą: už apysaką "Arberonas" jam paskirta Lietuvos komjaunimo premi-

ja, už apsakymų rinkinį "Gegužio nemiga"—kolūkinė Žemaitės premija, dar žurnalinis romano "Nesėtų rugių žydėjimas" variantas, kaip geriausias metų kūrinys apie darbininkų klasę, buvo pažymėtas literatūrine P. Ziberto premija, romanas "Po vasaros dangum" apdovanotas Respublikine premija.

Šiandien Vytautas Bubnys—kandidatas 1978 metų TSRS Valstybinei premijai gauti. Tolesniam svarstymui paliktas romanas "Nesėtų rugių žydėjimas." Visapusiškai suvokti jį galima tik platesnių kūrybinių autoriaus užmojų kontekste, apie kuriuos jis prisipažino, periodikoje paskelbdamas pirmąsias šio romano ištraukas: "... baigiau savo seną ir tylų užmojų—romanų ciklą apie žmogų ir žemę. Kiekvienas romanas—savarankiškas kūrinys, tačiau manau, kad pilnai suvokti autoriaus sumanymą, peržvelgti pastarųjų dešimtmečių mūsų gimtojo krašto socialines, etines moralines permainas, pasekti kaimo žmogaus kelius ir jo išėjimą į naujus pasaulius skaitytojas tegalės, sudėjęs vienon greton visus tris romanus: "Alkana žemė," "Po vasaros dangum" ir "Nesėtų rugių žydėjimas."

Vytauto Bubnio kūrybinė mintis, menininko žvilgsnis nuolat kryo į sudėtingo charakterio ir likimo žmogų. Privačiasavininkiškos buožiškos moralės pagrauztas, suluošintas samdinys Marčiulynas, tikėjimą žeme praradęs valstietis Marčius Kreivėnas, neatlygintos skriaudos jausmo persekiojamas, bet šiandieninį savo gyvenimą nauja morale grindžiantis Petrušonis—štai kas stovi trilogijos romanų centre.

Kuo nauji ir reikšmingi V. Bubnio herojai, kuo jie praturtino mūsų prozą? Andrius Marčiulynas (romanas "Alkana žemė") pirmiausia patraukė tragišku atitrūkimu nuo savo socialinės aplinkos, nuo savo klasės, nuo jos sąmonės ir nepritapimu prie jokios kitos. Marčiaus Kreivėno ("Po vasaros dangum") charakterio ir likimo nepakartojamumą taip pat būtų galima pagrįsti savotiška socialinės prigimties išdavyste, iššūkiu savo socialinei paskirčiai. Valstietį, nagais draskantį žemę ir laistantį ją prakaitu, turėjom. Valstietį, keikiantį žemę, bet pasiruošusį broliui galvą perskelti už ją, turėjom. O valstiečio, kuris taip

karštai mylėtų žemę, būtų taip tvirtai suaugęs su ja, bet nustotų tikėjęs ja, iki Kreivėno nebuvo.

Pagaliau—Petrušonis “Nesėtų rugių žydėjime.” Lietuvių literatūroje jis naujas ir įdomus jau pačia savo profesija. Darbininkiška tema lietuvių rašytojams tebėra neįsisavinti plėšiniai. Per vieno žmogaus gyvenimą rašytojas įtikinančiai atskleidžia tipišką jaunos respublikos darbininkijos formavimosi procesą, sukoncentruodamas dėmesį į universalias moralės problemas.

Tokiu būdu ryškiausių Vytauto Bubnio romanų personažus, į kuriuos visą laiką nukreiptas rašytojo meninis objektyvas, tarsi sujungia vieninga žmogaus ir epochos, individo ir visuomenės santykių idėja. Pateikdamas individualius charakterius ir likimus, juos sąžiningai ir rūpestingai tyrinėdamas ir meniškai įkūnydamas, rašytojas nuosekliai laikosi istoriškumo principo ir nuolat fiksuoja sudėtingą asmeninių ir visuomeninių aplinkybių, individo siekių ir visuomenės galimybių, individo idealų ir visuomenės jų vertės atitikimus bei prieštaravimus. V. Bubnio kūrybiniai interesai, kaip matėme, daugiausia koncentravosi ties disharmoniška asmenybe, ties gerokai suardytais žmonių tarpusavio santykiais, bet jų tyrinėjimo patosą aiškiai lėmė kova už asmenybės vidinę ir žmonių tarpusavio santykių harmoniją.

Trys Vytauto Bubnio romanai—brandžiausia jo kūrybos dalis, kurioje kol kas pilniausiai meniškai išreikštas rašytojo požiūris į žmogų ir gyvenimą.

O romanistas intensyviai dirba prie naujų kūrinių . . .

STASYS JONAUSKAS

Slenka pievos, lydėdamos upę
Kaip vaivorykštės — pelkių krantais
Ir į medį paukšteliai sutūpę
Jau kitur atsibunda rytai,

Kai į saulę atsisuka lankos
Tarsi rankos greitoj srovėj,
Ir vaikelis — matyti pro langus —
Su džiaugsmu atpažįsta save.

Ir jau niekas daugiau nebebėga,
Tik saulelė ramiai dangumi
Pralinguoja, ir grįžta į sniegą
Dulkė vandens nerami.

Prie Liudo Giros paminklo

G. SUBATA

*Kur Vilniaus senovė,
Baltas biustas stovi,
Baltas biustas Lietuvos garsaus poeto,
Liaudies numylėto.*

*Paminklas didesnis —
Dainos giliaprasmės!
Liaudies troškulį kovoti jos išreiškė
Jaudinančiai, aiškiai.*

*Myli tėvynainiai
Jo sukurtą dainą,
Kaip įveikti žemėj vargą vargužėlį,
Priespaudos kartėlį.*

*Gale lauko toli
Trys berželiai stovi,
Trys berželiai svyrų-svyrūnėliai
Tarpu savęs kalba:*

*“Kad bernelis būčiau
Tėvelio sūnelis,
Viso svieto vargą vargužėlį
Žagrele aparčiau.”*

*Žagrele apartas
Viso svieto vargas
Nuo marių lig marių laimužė saulėta
Tautoms užtekėtų.*

*Gale lauko toli
Trys liepelės stovi,
Trys liepelės svyrų-svyrūnėlės
Tarpu savęs kalba:*

*“Kad mergelė būčiau
Močiutės dukrelė,
Viso svieto vargą vargužėlį
Drobulėn įausčiau.”*

*Drobulėn įaustas
Viso svieto vargas
Laimužės saulėtos gėlėmis pražyستų,
Niekados nevyستų!*

Sakmė apie minijos milžiną

Vincas Lauraitis

Istorijos mokslų kandidatas

Graži žemaičių žemė—kalvos, kalneliai, kloniai, upės ir miškai. Plentai ir vieškeliai išraižė ją skersai ir išilgai. Šimtai mašinų kerta ją kasdieną dieną ir naktį, naktį ir dieną.

Kairiajame Minijos krante ties Plungės—Kulių keliu, ošia didingas ažuolas. Jo vešliame lapų vainike peri sparnuočiai, giedodami jam įvairiausiais balsais sutartines. O senasis milžinas stovi mįslingai susimąstęs, išdidžiai įsirėmęs į upės krantą, nepajudinamas ir nepalaužiamas, nors ir be viršūnės. Stiprus dar, pergyvenęs dešimtį kartų, kurios keitėsi viena po kitos, saugomos jo vešlaus vainiko.

O apylinkių seneliai kalba . . .

☆ ☆ ☆

Prigludęs prie pat kairiojo Minijos kranto, apsuptas burzgnų ir lapuočių miško, kiutojo senas žemaičių kaimas, kurį sudarė vos kelios šeimos. Joms vadovavo seniausias genties išminčius žilagalvis Petrūnas. Ramiai ir draugiškai čia gyveno žemaičiai.

Kaimiečiai augino kiaules, karves, išdegintus miško sklypelius apšėdavo miežiais alučiui. Tai šen, tai ten apsupti alksniais žaliavo žiemkenčių rugių lopinėliai. Stipresni ir jaunesni vyrai nuleidinėjo už geros varsnos pušis, kurios atkeliavdavo kaiman ir pasilikdavo naujai suręstuose namuose.

Moterys drėgnesnėse vietose saujomis rinko spanguolių uogas, krovė į didžiulius žilvytinius krepšius vieną už kitą didesnius baravykus, raudonviršius, nekrepdamos nė mažiausio dėmesio į tiltais geltonavusius šilbaravykius. (Teliaka šernams, briedžiams ir voverėms.)

Tyla viešpatavo kaime. Tik jau pačiame miške stovėjusioje mažiausioje kaime Lūšio trobelėje jautėsi esant gyvybės. Iš stogo kiaurymės kilo melsvas kvapus dūmelis, nepajėgiąs permušti natūralaus miško kvapų gausybės.

— Ei, Mažyli,—šūktelėjo pirkioje moteriškas balsas.

Iš pakraigės rąstų sienos išsikišimais nulipo baltaplaukis berniukštis ir, stabtelėjęs ant aukšto pirkios slenksčio, sužiūro vidun.

Dešimtmetis berniukas, nemažiau negu jo motina, rūpinosi sunegalavusiu seneliu. Jau

visa savaitė jis nieko nevalgė, tik retkarčiais trūktelėdavo po lašelį žolelių nuovirų, kurią berniuko motina, o senelio duktė paruošdavo tik pagal jai vienai žinomą receptą. Išgerdavo senelis kvapnios karčios žolių arbatos ir vėl nutildavo, išstis valandų valandas nekrustelėdamas išgulėdavo guolyje.

— Mažyli,—vėl pasigirdo iš vidaus ir, į prijuostę šluostydama rankas, prieangin išėjo dar visai jauna moteris.—Tavo seneliui darosi vis blogiau ir blogiau. Kiek gi jis gali išgyventi viena arbata? O juk dar visai nesenas. Vakar pas žynį buvau. Tą patį, kuris gydė tavo tėvą po kryžiuočių sužeidimo. Jis sakė, kad seneliui gal galėtų padėti tik ažuolo gilių nuoviras. Tik kur tų gilių gaut? Kaime nei vieno ažuolo. Aplink alksniai, drebulės, toliau—pušys, o ažuolai—tik gerokai saulės laidos pusėje teauga. Teks tau, Mažyli, paėjėti mišku, o gal kur kokį netikėtai ir rasi. Ir į ažuolą teks palypėti—gilės dar neprinokę, nekrinta, bet tu vikrus berniukštis, įveiksi.

Moteris ištiesė ranką ir, paglosčiusi pašiurpusį vaikiukščio kuodą, užkabino jam per petį drobinę terbelę.

— Nors saujelę atnešk. Ažuolas—stipriausias medis. Gal jo gilės sugrąžins sveikatą tavo seneliui. Keliauk. Tesaugo tave visagalys Perkūnas!

Netrukus tyliame rudėjančiame miške įvairiausiais balsais pragydo pavasario paukščių giesmės. Berniukas striksėjo nuo kemsyno ant kemsyno, brovėsi per susipynusius krūmokšnius, laipiojo per vienas ant kito išvirtusius medžius ir švilpavo įvairiausiais paukščių balsais. Miško tankmė, iki tol tylėjusi, pragydo lakštingalomis ir strazdais, kaukšėjo geniais ir ūkavo pelėdų ir apuokų balsais.

Kaip mažas pasakų žmogiukštis berniukas striksėjo, švilpavo ir dairėsi. Kažkur tolokai užpakalyje liko trobelė, motina, palinkusi ties senelio guoliu, o jis ėjo ir ėjo, suko į kairę, į dešinę, stabtelėjęs dairėsi ir vėl ėjo. "Tikrai, ažuolai čia neauga,"—mąstė jis. Miškas jau pasidarė mišrus. Tai vienur, tai kitur pro lapuočių viršūnes į dangų pakildavo aukštų lieknų pušų viršūnės.

“O ką, jei taip įlipus ir pasidairius,”—pagalvojo berniukštis.

Apačioje liko lapuočiai, o jis tebekopė pušin aukštyn. Žemai—miškas, viršuj—skaidrus rudenėjantis dangus, o tarp jų, prilipęs prie pušies kamieno jis, vienas toli nuo namų, atėjęs ieškoti seneliui sveikatos. “Va ir upė nebetoli. Tikriausia—ta pati Minija. Senelis sakė, kad čia kažkur ji daro vingį. Ir . . . aišku, ten ažuolai . . . Net keli, nes lopinėlis žalumos taip ryškiai išsiskiria iš gelsvėjančio miško visumos. Ažuolai . . . Aišku jie! Visi medžiai jau žaliuoja, o jie tik pumpurus leidžia. Visi gelsta, o jie dar žali, žali, giles brandina.

Berniukas šliaužte nušliaužė žemyn kamieniu, net per storas drobines kelnes apsidraskydamas blauzdas į šurkščią pušies žievę. Nušokęs žemyn, jis iš karto pasuko upės link. Ten, kur turėjo būti seni ažuolai. Pagaliau, štai ir jie, ir upė šalia. Taip ir yra! Va, kokie milžinai. Penkiese vieno neapkabinsi.

Berniukštis žvilgtelėjo į žalius milžinų vainikus. Net ir prieblandoje matėsi šimtai gelsvėjančių gilių. O žemai—nieko.

— Yra,—nudžiugo berniukas ir stryktelėjo prie mažyčio didžiulio medžio vaisiaus. Nutvėrė gelsvą mažą giliukę saujon, tačiau kiek besidairė aplink, daugiau jų niekur nerado.

“Ką gi, teks lipti,”—nusprendė berniukas, tačiau tuo momentu kažkas sunkus šoko jam ant nugaros, parsivertė ir ties savo veidu jis pajuto šleikštų karštą alsavimą, pamatė degančias akis.

“Vilkas,”—šmėkstelėjo mintyse.

— Gelbėkit! Gelbėkit!—visą girios tylą perskrodė baisus klyksmas ir vėl stoji tylą.

☆ ☆ ☆

Du medkirčiai, užkandžiaavę geltonu sūriu su kmynais, užgerdami jį gira, staiga nustojo valgę ir sustingo su nebaigtais kąsniais burnoje.

— Gelbėkit!—dar kartą išgirdo jie vaikišką, širdį veriantį klyksmą.

Išrovė iš rąstų kirvius, abu vyrai metėsi į tankmę nuo iškirstos vietos. Brovėsi per kemsynus, sekundeį stabtelėdami, bene dar kartą išgirs pagalbos šauksmus.

Tylu.

Po ažuolu kova jau buvo baigta ir vilkas, šiepdamas dantis, sukluso ir sužiūro į artėjančius vyrus, kurie lėkė tiesiai į jį. Jėgos buvo nelygios ir vilkas ėmė trauktis: kelis žingsnius atbulas, o paskui, pasisukęs nuliuksėjo gilyn į mišką.

Palinkęs ties berniuku, medkirtys ilgai klausėsi ar nestuktelės dar kartą širdelė. Antrasis parymęs laukė ką pasakys draugas ir lyg užkeiktas negalėjo atitraukti akių nuo kraujo dėmių vaiko kūne. Raudona dėmė ant kaklo didėjo, plito nudažydama drobinus baltinius ant krūtinės. Didėjo ir plito ant rankų, ypač dešinėsios.

— Viskas,—pagaliau teištare vienas.—Nespėjom mudu. Tu vykis vilką ir užmušk jį, aš—sukviesiu žmones ir palaidosim Mažylį.

☆ ☆ ☆

Kai mažą vaiko kūnelį dėjo ant sukrauto laužo, šalia jo padėdami ir didžiulį vilką, iš Mažylio saujos iškrito gilė. Viena vienintelė. Jau nebereikalinga, nes ant to paties laužo užkėlė ir jo senelį, paguldė šalia jo lanką, saują strėlių ir maišelį grūdų, kad abu, nuėję į aną pasaulį, turėtų pradžia kuo užkasti ir eiti medžioklėn.

Iškritusią iš berniuko saujos gilę nunešė ir pasodino ant tos pačios Minijos kranto, toje vietoje, kur įvyko tragedija.

☆ ☆ ☆

Sekančiais metais iš žemės išlindo kuklus daigelis, kuris kasmet stiebėsi aukštyn, aukštyn. Senieji ažuolai sunyko. Vieną jų sudegino žaibas, o jaunas ažuolėlis kasmet darėsi stipresnis, aukštesnis.

Praslinko pora šimtmečių.

Į neįžengiamas žemaičių giras, kuriose sau maistą ir slėptuvę nuo kryžiuočių puolimų rasdavo gyventojai, atkeliavo krikščioniškojo dievo pasiuntiniai.

Žemaičių bajorai, krikštydami patys, varė prie naujo dievo ir savo kaimų valstiečius. Nenoriai krikštijosi žemaičiai. Perdaug skausmo ir ašarų jiems atnešė naujasis dievas, su kurio vardu jį jų miškus ir kaimus veržėsi kryžiuočiai ir kalavijuočiai. Tik negi ginčysies su bajoru, jei jau didysis krašto kunigaikštis to nori.

Kai suvaryti į Miniją aplinkinių kaimų žemaičiai buvo pakrikštyti, lenkų kunigai, vyskupo įsakyti, nusprendė nuvainikuoti šventąjį ažuolą. Tą patį, išaugusį iš gilės, kurią prieš porą šimtmečių rado Mažylis.

Kiek šūkavo ir barėsi kunigai, kiek naujo dievo bausmėmis begrasino atvykęs vyskupas, nei vienas iš suvarytųjų žemaičių nedrįso nukirsti šventajam ažuolui viršūnes. Dvasininkai naujakrikštams už šį darbą, kurį pastarieji laikė šventvagyste, siūlė dešimtis metrų audeklo. Paskui pridėjo porą geležinių kirvių,

kardą, neatsirado nei vieno savanorio. Tik kai prie bendro atlyginimo sumos buvo pridėta parakinė muškietė, tuomet iš minios išėjo Mingėla. Nunėręs galvą, nežiūrėdamas į susirinkusiųjų smerkiančius žvilgsnius, nukirto milžino viršūnę, kuri krisdama pakibo ant žemutinių šakų.

Šventenybių niekintojui kaimynai neatleido.

Tamsią naktį, kai kunigai ir bajorai linksminosi, aptardami sėkmingai įvykdytą uždavinį, į Mingėlos namus įsiveržė valstiečiai. Apsiginklavę sunkiomis lazdomis, jie išvertė iš guolio Mingėlą, išnešę laukan, surišo, lazdomis atskaitė iki šimto ir, pririšę ant kaklo akmenį, nuleido šventvagi į patį giliausią Minijos duburį.

☆ ☆ ☆

Šimtamečiai seniai pasakoja, kad net ir šiandien tokiomis tamsiomis naktimis, kai nors pirštu į akį durk, iš duburio išlipa baltas Mingėlos vaiduoklis, apeinas dvyliką kartų apie ažuolą nukirsta viršūnę ir visą naktį, apsikabinęs jį, verkiąs iki aušros ir prašas atleidimo.

Nuo tos dienos, kai žemaitis Mingėla pasikėsinęs į šventą Perkūnui skirtą ažuolą, šį milžiną be viršūnės, stovintį kairiame Minijos krante, žmonės vadina išdaviko Mingėlos ažuolu.

☆ ☆ ☆

Prasidėjo aštuonioliktasis amžius.

Lyg amaras žemaičių keliais slinko švedų kariauna, brovėsi per išretėjusius miškus, brido per senkančią Miniją, apiplėšinėjo skurdžiose pirkiose gyvenančius žemaičius baudžiauninkus.

Šalia Mingėlos ažuolo stovėjo baudžiauninko Merkio lūšnelė, stovinti nužudytojo Mingėlos ainiams priklausiusios žemės, prasigyvenusiems iš proseneliui skirto atlyginimo už išdavystę. Tuolaikinis Mingėla didžiavosi dvaru, nors ir nedideliu, bet pelningu—žemaičiai baudžiauninkai buvo darbštūs. Vienu iš jų buvo ir Merkys, į kurio lūšną staiga įsiveržę trys švedų kareiviai.

Merkys tuo metu, paėmęs paskutinį kepalėlį duonos, norėjo suraikyti jį ir padalinti jį apstojusiems septyniems vaikams. Kareiviai jau kėsinosi ištraukti kepalą iš tėvo rankų, bet šis, žvilgterėjęs į alkanas vaikų akis, ryžosi nepasiduoti. Trenkė vienam, pervertė kitą atėjūną, bet vienam prieš tris buvo neįmanoma laimėti. Švedai partrenkė Merki, surišo jam rankas bei kojas ir, nekrepdami dėmesio į išgąsdintų vaikų klyksmą, išnešė jį laukan nutempdami prie ažuolo.

Nelaimingajam Merkiui beužneriant kilpą, trenkė perkūnas ir vienas kareivis krito vietoje, o kiti išsigandę išlakstė. Senis Merkys, išvengęs mirties, sušuko:

— Garbė tau, Perkūne, dievaiti!

☆ ☆ ☆

Merkio trobelė supuvo. Jos gyventojai išsiplaškė po visą žemaičių žemę, o milžinas ažuolas tebestovi.

Ramus, didingas Žemaitijos miškų valdovas, stiprus ir nepalenkiamas, nors ir kiek bebuvo stengtasi jį nuvainikuoti.

Dar daug papasakotų jis—tas senasis Mingėlos ažuolas, kuriam miškų žinovai nedvejodami duoda septynis—aštuonis šimtus metų.

Justinas Marcinkevičius

O, mano lydimas

Su vakaro skalsa, žmogau:

ištiesk rankas viršum darbų,
kad jie tau dideli užaugtų,
kad minimi ilgai gyventų.

Tenai, kur tu dabar žiūri:

aš nežinau, ką tu matai,
virš tos bedugnės pasilenkęs —
o, mano lydimas! Tu vienas.

Po vakaru aukštai aukštai:

gyvybė liūdi. Moteriške,
priimk iš jos tą dievo sėklą
ir nešk ją būti.

Žodžio tėviškė

Stovi prie mano žodžio,
kad vėjas jo neužpūstų.
Ak, svirtie virš mūsų kalbos,
girgždanti vis ir girdanti.

Žodžio ten tėviškė. Vaikas
ant motinos kelių jį randa.
Iš verksmo jį išima. Čiulba
paukščio dvynys burnoj.

A-ta-ta sako: saulė.
Y-ga-ga sako: arklys.
Žiūri į kraujo lašelį
ant piršto ir sako: aš.